ياش توركستان

توركستاننك ملی قورتولوشی اوچون کورەشوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك دەقابر- ندان چیقا باشلاغان	مای (مایس) 1933	سانه 42

بوسانده:

1 — توركستان «ایكینچی بیش ییللق پلان» آلدیندا باش مقاله

2 — 28 مایس — مصطفی

3 — كوكلەم ایكیشی آلدیندا — تیمور اوغلی

4 — ئەرمەنی مسئلەسی (III) — چوقای اوغلی مصطفی

5 — تورك غازیتاچیلغی (X.) — توقتامش اوغلی

6 — استانبولدا برنچی تاپقیر یاسالغان «توركستان كیچەسی» — دوقتور ایلتەر

7 — كوستەنجەدە غاسپرالی اسماعیل بیك كونی

8 — ساویت روسیەسندە — م. .

9 — توركستاننگ بوكونكی كورونوشلەری چاغاتای

10 — شرقی توركستاندا

11 — خبرلەر

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

یاش تورکستان

تورکستاننك ملی قورتولوشی اوچون کورەشوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك دەقابر- ندان چیقا باشلاغان	مای (مایس) 1933	سان 42

تورکستان «ایکنچی بیش ییللق پلان» آلدندا

عادتده فیورال-مارت آیلاری هەر تورلو فرقه تشکیلاتلاری پلەنوملارینگ «ملی جمهوریتلەر» مرکزی اجرائیه قومیته سەسیەلەرینگ توپلانو زمانلاریدر. او توپلانما لاردا اوتکەن ییلنگ نتیجەلەری وه ایندیگی ییل اوچون کوزده توتولغان پلانلار حقندامعروضەلار سویلەنەدر. بو ییلغی پلەنوم وه سەسیەلەر، برنچی بیش ییللقنگ یکونلەری کتیریلگەنلگندەن وه بو برنچی بیش ییللق پلاننگ بیرگەن ثمرەلەرندەن کیلەچەك اوچوندە مطالعه یوروتوب بر حکم بیرە بیلەچەگیمزدەن آیریم اهمیتکه ایگەدر. ایسزکه بو دور — فیورال-مارت —ده چیققان تورکستان غازیتالاری بیزگه آنچا کیچیکیب کیلدی. تورکستانداغی فرقه پلەنوملەرنده وه «ملی جمهوریتلەر» مرکزی اجرا قوملارندا فیورال-مارت آیلارندا سویلەنگەن سوزلەر بزگه ایندیگنه — مای آیندا معلوم بولماقدادر؛ بونگچوندە

تورکستان خبرلەری

آتیب أولدورولـگەنلەر: 1) آوول ساویت باشلوغی- باترشاه اوغلی ذوالفقار؛ 2) قولخوز باشلوغی ایلوبای اوغلی؛ 3) سنامای (؟) اوغلی؛ 4) مولان اوغلی؛ 5) بیردی علی اوغلی؛ 6) قارت علی اوغلی؛ 7) آقپای اوغلی؛ 8) قاسم اوغلی؛ 9) ایس محمد اوغلی؛ 10) جاریقبیك اوغلی؛ 11) اسپانقل اوغلی؛ 12) آریس اوغلی [«قازاغستانسکایا پراودا» هەم «سوسیالدی قازاغستان» 17 نچی فیورال.]

بونلارنگ «عیبی» بای، ملا، آتقا مینەر بالالاری بولا تورب، آوول ساویت وه قولخوزلاردا یوقاری اورون توتقانلاریدر.

یەنه شو «عیب» ایلەگنا هلانغان 1) نورمحمد اوغلی؛ 2) میرزا اوغلی؛ 3) محمدقل اوغلی؛ 4) بایمەن اوغلی؛ 5) نادرخان اوغلی لارینگ هەر بری 10 ییلدان قاماققا حکم ایتامشلەردر.

«تاگریسزلار دارالفنونی»

شو آینگ باشندا، برنچی مایدا، ایچکی روسیەدەکی ویاتکا شهرنده «تاگریسزلار دارالفنونی» آچیلمشدر. بو «تاگریسزلار دارالفنونی»ندا ساویت حکومتینگ تأمیناتیله 400 کیشی اوقوتولاجاق وه بونلار دینلەرگه قارشی کورەش میداننداچالیشدیرماق اوچون یتیشتریلەجه کلەردر.

بەرلین‌دە «اسماعیل بیك کیچەسی»

بەرلین‌دە یاشاب تورغان آذبایجان، ایدیل-اورال، وه تورکستان تورکلەری «ترجمان»نگ 50 ییللغی مناسبتیله 17 نچی مایدا «اسماعیل بیك کیچەسی» یاسادیلار. کیچەگه ایران وه تورکیەلی یاش توغانلاریمزداندا قاتناشغانلار بولدی. بوتون تورك أولکەلەری بایراغیغا بورونگەن اسماعیل بیك رسمیله بەزەنگەن بر سالوندا ترتیب ایتلگەن بو ملی کیچه تورکستانلی دوقتور طاهر بیکنك اسماعیل بیك حیات وه فعالیتی حقندەکی قونفرانسیله طنطنەلی صورتده کیچدی.

بز اوز اوقوچیلارمزنی مملکتمزده‌گی حقیقی وضعیت بله‌ن، عینیله
بولشه‌ویك حکمدارلارینگ اوز نطق وه معروضه‌لارندا کورسه-
تیلگه‌ن توسده تانیشترماقدا بونچاکوب کیچیکمه‌ك مجبوریتنده قالدق.

آیریم مسئله‌لر حقندا داها مفصل معلوماتنی اوقوچیلاریمز
توبه‌نده باسیلغان آیریم مقاله‌لرده وه «تورکستان خبرلاری» بولومنده
تاپادرلار. بو یرده بز یالغز تورکستانگ 2 نچی بیش ییللق پلان
باشلانغچنداغی عمومی کورونوشینی تصویر ایتمه کله گنه اکتفا قیلورمز.

تورکستاندا برنچی بیش ییللقنگ أڭ بویوك وظیفه‌سی نیمه‌ده‌ن
عبارت ایدی؟ بو سوراغنگ جوابینی بز قازاغستان خلق قومیسار-
لار شوراسی رئیسی عیسی اوغلو اورازنگ نطقندا تاپامز («سوسیا-
لدی قازاغستان»نگ 21 نچی فیورال 1933 سانیغا باقیلسین). او،
برنچی بیش ییللقنگ وظیفه‌له‌رینی 4 توب (اساس) نقطه‌غا بوله‌در:
1) صناعتلاشتریش وه ملی پروله‌تاریات یاراتیش؛ 2) کیریده قالغان
دهقان وه کوچه‌به مالدار خوجالقلارینی سوسیالیستیك اساسده
یه‌گیده‌ن قوروش. 3) «شکلجه ملی، معناجه سوسیالیستیك مدنیت»
یاراتماق وه 4) اوروغ-اویماق تشکیلاتی وه فه‌ئودالق حاکمیتنی،
موشتومزورلار صنفینی یوق قیلماق.

عیسی اوغلونگ بو تورت ماده‌سی تورلو توسله‌رده تورکستان-
نگ بوتون باشقا «ملی جمهوریت»له‌رنده‌ده تکرار ایتلمه کده‌در. ئوز-
به‌کستاندا أڭ بویوك کوچ، برنچی بیش ییللقنگ باش وظیفه‌سی
بولغان پاختاچیلققا صرف ایتله‌در. بوتون بولشه‌ویك ناطقلاری بیش
ییللقنگ موفقیتله‌رینی ماقتاو ایله باشلایدرلار وه «فرقه‌نگ باش
چیزیغی» آلدندا باش ایگیب ستالینگه تاپینادرلار. بوندان سوڭ بر
«اما، اورتاقلار!» باشلانادر وه بو «اما»نگ سوڭندا تورکستان
«ملی جمهوریت»له‌رینگ صناعتلاشدیریلیشینگ یالغز سوزله‌رده،
«بیش ییللق پلان»نگ چیزیلدیگی کاغدلارداغنه قالغانلغینی کو-
ره‌سز. ایشده ایسه، ساویت «گیگانت»لاری — چمکند قورغاشین

زاووتی، بالخاش، آق توبه وه آلتای قومبیناتلاری، چیرچیق-
ستروی، قارا دریا، وحش-ستروی وه باشقالاری —نگ بارچاسی
هه‌لی کیله‌چه کده گنه ایشله‌نمه کچی. اونلارنگ «موفقیت» رقملاری
هه‌لی ایکنچی بیش ییللق پلاندادر. قاراغاندی (تاش کومور
گیگانتی) وه ئه‌مبه-نه‌فت 1933 نچی ییلدا «1932 نچی ییلداغندان
ایکی قات آرتق محصولات بیرمه‌لی»مش... دانگغی بوتون دنیاغا
یاییلغان وه بوتون تورکستانتی سبیریا ارزاق وه آغاچلاریله تولدو-
رووی لازم کیلگه‌ن «تورك-سیب» یوزده 40 نسبتنده (40%) آز
ایش به‌جه‌رگه‌ن. («قازاقستانسکایا پراودا» غازیتاسینگ 4 نچی
مارت سانیغا باقیلسین).

پاختا خصوصیغا کیله‌یلك. بولشه‌ویك کارنایلارینگ 1932 نچی
ییلغی پاختا سیاستی «یوتوق»لاری حقندا قاندای باقیرغانلقلارینی
ایسله‌سه گز کیره‌ك. تورکستان بولشه‌ویکله‌ری اوتکه‌ن ییلنگ اورتا-
لارندا یاق: «بزنگ پاختاچیلقدا ایریشکه‌ن موفقیتله‌ریمزغا فقط
بیش ییللق پلان سایه‌سنده، فرقه باش چیزیغینگ توغرولغی وه
ستالیننگ داهیانه رهبرلگی آرقاسنداغنه ایریشمه‌ك ممکندر» دیب
یازغان ایدیله‌ر. عینی غازیتالارنی ایندی‌ده برکره اوقوبده، عینی
فرقه رهبرله‌رینگ «برنچی بیش ییللق پلان سیاستی‌نگ یوتوقلاری»
حقندا نه‌له‌ر سویله‌دیکله‌رینی وه نه‌له‌ر یازدیقلارینی ایشیتگز. یوقاری
أداره باشنداغیلار اوزله‌رنده‌ن توبه‌نگی أداره‌له‌رنی قارالاب سوکمه-
کده‌له‌ر وه بو بختسزله‌رده اوزگناهکارلکله‌ری اوچون پشیمان
قیلیب ایندیگی ییلدا «کیچمیشنگ یاگلیشلقلارینی بتیره‌جه کله‌ری»-
گه آند ایچمه کده‌له‌ر.

پاختا بیش ییللق پلانینگ ایشکه آشیریلالماغانلغینی کورسه-
تورلك ایگ یاخشی دلیل، ستالین ایله مولوتوفنگ 16 نچی
مارتدا اورتا آسیا بیوروسنه وه بوتون ملی ساونارقوملارغا، ملی
قوممونیست فرقه‌له‌ری مرکزی قومیته‌لاریغا یوللاغان تلغراملاری‌در.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بو تلغراملارغا نظراً «ئوزبەکستان پلاندا کورسەتیلگەن مقداردان اون میگلەرچە تونا آز پاختا بیرمشدر.» «تورکمەنستان پاختا پلانینی فقط یوزدە 69 نسبتندە (69%) بەجەرمشدر». تاجیکستان توغرو- سندا ستالین ایلە مولوتوف: «بولتورغی پاختاچیلق ایشلەری رذیلانە بوزغونلقلارغا یولو قمشدر؛ تاجیکستان 1931 نچی ییلداغیدان 20% آز پاختا بیرمشدر.» دیب یازادرلار. («پراودا ووستوکا»نگ 21 23 نچی مارت وە «تورکمەنسکایا ایسکرا»نگ 22 نچی مارت سانلاریغا باقیلسین). قازاقستان ایلە قاراقالپاغستان‌دا پاختا پروغرا- مینی او برلەرندەن توزوکرەك بەجەرمەگەنلەر. بولشەویکلەرنگ آند ایچیب ایناندیردیقلارینا کورە تورکستان احتیاجینی اودەمەسی لازم کیلگەن توقوماچیلق وە ایپەکچیلك صناعتی‌دە «تورت آیاقلاب آقساماقدادر.» فەرغانە توقوما فابریقاسی هەلیگەچە هەم تیکیلیب بیتمەگەن (بو فابریقا 1927 نچی ییلدا تیکیلیب بیتکەن بولمالی ایدی!) حالبوکە بولشەویکلەر بو فابریقا حقندا کوبدەن خالص بر چوپچەك (ایرتەك) توزگەنلەر ایدی. تورکستاندا ایکنچی بر توقوما فابریقاسی‌دا آلماتا شهرندەدر. بو فابریقا بر ییلدا 340 میگ مەترە گەزلەمە ایشلەب چیقارادر. عیسی اوغلو بو فابریقا توغروسندا وە عمومیتلە قازاغستان صنایعی حقندا توبەندەگیلەرنی سویلەیدر: «بزنك بردەنبر ماهوت فابریقامز، برکیچیك آیاق قابی فابریقامز وە بر نیچە تیری وە پیما (نەمەت) زاووتلاریمز بار...» عیسی اوغلو سوزینی دوام ایتدیریب دیدر: «بز، طبیعی، اساس اعتباریلە أولکەنگ اوز چیگەرەلەری ایچندە قاپلانوب قالووینە قارشیدرمز. بارچاگز بیلیرسز کە قاپالی چیگەرەلەر ایچندە صناعتلاشتریش سیاستینی ملتچیلەر ترغیب ایتەرلەر. بو سیاستنی وقتیلە بزنگ ملتچی-آغماچیلاریمزدا ترغیب ایتکەنلەر ایدی. الاکن بز اوز طرفمزدان بر خصوصدا آشکار بر اویغونسزلق وە اقتصادی معناسزلق بار ایکەنلگینی کور- سەتدیگمز زمان اوز پرینسیپمزگە قارشی هیچ برگناه ایشلەگەن

بولمایمز. حقیقتاً، قازاغستاندان، عینی قازاغستانغا حاضر مال حالندا قایتوب کیرەدرگەن نەرسەلەرنی خام مال شکلندە چیقارماقدا نە لزوم بار؟» بارك الله، اوراز باتر، پەك حقلیسیگ! بو، تورکستاندابرنچی دفعە سعد وقاص اوغلو اسماعیل تامانیدان آلغا سورولگەن نقطۀ نظرنگ اوزگەنسیدر. فقط عیسی اوغلو اسملەرینی آتاماسدان اسما- عیل وە باشقا ملتچیلەرنی گویا تورکستاننگ اوز چیگەرەلەری ایچندە اقتصادی قاپالیلغینی ترغیب ایتدیکلەری بلەن قارالاودا حقسزدر. اونلار خوددە شو «تورکستاندان، اونگ اوزیگە ایشلە- نگەن مال حالندا قایتوب کیلەدرگەن نەرسەلەرنگ خام مال شکلندە چیقاریلیشی»نگە «اقتصادی اویغونسزلق وە خواجالقچا معناسزلق» ایکەنلکلەرینی کورسەتکەنلەر ایدی. اونلار، اسماعیل سعد وقاص اوغلو باشدا بولغانی حالدا، تورکستان پاختاسینگ، تورکستان یو- کینگ، تیریسینگ وە باشقا خام ماللارینگ اوز اهالیسینگ احتیا- جیگە ییتەرلك مقدارداغنە بولسادا تورکستاننگ اوزگەنسندە ایشلەب چیقاریلماسینی طلب ایتکەنلەر ایدی. فقط بو فکرگە قیزیل موسقو- فلیلار وە اونلارنگ یرلی آگەنتلاری (او جملەدەن عیسی اوغلو- نگ اوزی‌دە) قارشی توردیلار؛ چونکە بو «اقتصادی معناسزلق»نی موسقووا سیاستی لازم کورمشدی. حتی موسقوا امرلەرینگ ایگ صادق آگەنتی بولغان عیسی اوغلو اورازنگ‌دا اسماعیل سعد وقاص اوغلو تیلی بیلەن سویلەشندەن، موسقوا بولشەویکلەرینگ یاراتدیقلاری بو «اقتصادی معناسزلق»قا قارشی ناراضیلقنگ عمومی ماهیتدە ایکەنلگی آگلاشیلادر.

ملی صناعت بولماغان بر یردە «ملی سوسیالیستیك پرولەتار- یات» قایدان تاپیلسین؟ تورکستانداغی «ملی جمهوریت»لەردەگی «پرولەتاریات» عجبا اوز مملکتندە — قاندای بولسا بولسون — بر رول اوینارموکەن؟

«ایستەر تورك-سیب تیمر یول ایستاسیونلارنداغی، ایستەر سامار-

زلاتوئوست (یعنی تاشکند-اورینبورغ) تیمر یولنداغی وه عمومیتله قازاغستاندان اوتهدرگهن باشقا یوللارداغی ایشلهرنی آلگز، یاکه ایستهدیگگز پوچته-تلغراف ادارهسینی آلگز، — بونلارنگ هیچ بریسنده روس تیلینی بیلمهیدرگهن بر قازاقغا قازاق تیلنده جواب بیریلدیگینی. یا بر قازاقنگ اوز آنا تیلنده ایستهدیگینی سوراب، آنگلادیغی تیلده معنالی بر جواب آلا بیلدیگینی کورمهسسز.»

بوکتیریلگهن سوزلهر میرزویاننگ آلماتا شهر فرقه قومیتهسی پلهنومنده سویلهگهن نطقندان آلینمشدر («قازاقستانسکایا پراودا»نك 4 نچی مارت سانیغا باقیلسین.) بو یرده «قازاغستان» وه «قازاق تیلی» سوزلهرینگ یریگه بوگا مطابق «ئوزبهکستان،» «تورکمهنستان»...، «ئوزبهك تیلی»، «تورکمهن تیلی»کهبی سوزلهرینی قویساگز یهنه عینی جوابنی آلا بیلیرسز...

«صنایع»ده حقیقی تورکستانلی ایشچیلهرنگ سانی توغروسندا بر تصور حاصل قیلماقچی بولساگز تورکمهنستانغا عائد مهنه شو رقملار اوستندا بر کوز یوروتگز.

14 میگ بناکار ایشچیلهرندهن 1440 ی تورکمهن، 15 میگ 430 ساودا وه عمومی تأمینات ایشچیسندهن 6600 ی تورکمهن 12 میگ 800 ساوخوز وه موتور-تراقتور استاسیونی ایشچیسندهن 4940 ی تورکمهن 13 میگ 790 تیمر یول ایشچیسندهن 2770ی تورکمهن.

بو رقملار تورکمهنستان حکومت باشلوغی آتابای اوغلی تامانیدان تورکمهنستان مرکزی اجرا قومیتهسینگ 3 نچی سهسیهسنده بیلدیریلمشدر. («تورکمهنسکایا ایسکرا» 20 نچی فیورال سانی) لاکن آتا بای اوغلی بو ایشچیلهرنگ قاندای ایشچیلهر ایکهنلکلهرینی کورسهتمهیدر. فقط بز، اونگ کورسهتوویگه احتیاج کورمهدهنده تورکمهن وه عمومیتله بوتون تورکستانلی ایشچیلهرنك ایگ توبهن ایشلهرده ایشلهتیلدیکلهرینی وه روسلارغا قاراغاندا قات-قات آز ایش حقی آلدیقلارینی بیلهمز.

بیش ییللق پلان موجبنجه قولخوزلار دهقان صنفینگ اختیاری صورتده برلهشمهسینی تشکیل ایتمهلی، مملکتده ساویت حکومتینگ سویانچیغی بولمالی، بوتون اهالینی وه مملکتنی قیشلاق خوجالغی محصولاتیله تأمین ایتمهك صورتیله باییتمالی ایدیلهر. فقط بو شرطلارنگ هیچ بریسی اورونغا کتیریلمهمشدر. دهقانلار قولخوزلارغا کوچ بلهن هایداب کیرتیلگهنلهر. قولخوز خوجالقلاری دورنده خلق هیچ کورولمهگهن بر صورتده آچلق چیکمهکدهدر. ساویت حکومتینگ سویانچیغی بولووی اویلانغان قولخوزلار بوکون او حکومتنگ گور قازوچیسی یرندهدر. ساویت حکومتینگ «قولخوزلارنی ضررلی عنصرلاردان تازالاش»کورهشووی مهنه بو سببدهن یوز بیرمشدر. «قولخوزلارنی تازالاش» مجادلهسی آینقسا تورکستاندا کوب کهسکین بر شکل آلمشدر. تورکستاننگ یالغز تورکمهنستان بولهگینگ اوزنده بو یلننگ اولگی ایکی آیی ایچنده 3 میگ 957 خوجالق «تازالانمش»، یعنی قولخوزلاردان چیقاریلمشدر. برده، قولخوزلاردان: 158 رئیس وهکاتب، 159 حسابچی وه خوجالق مدیرلهری، 111 فرقه اعضاسی، 173 بریغادهچیلار، 99 قوممونیست یاشلاری (قومسومول) چیقاریب آتیلمشدر. بو «چیقاریب آتیلغانلار»نگ گناهلاری نیمهدهن عبارت ایکهن؟ بولشهویکلهر تامانیدان «موشتومزور» دیب آتالغان بو آداملارنگ گناهلاری «صنف اولاراق» أولمهگهنلکلهری وه اوز اختیارلاری بیلهن أولمهك ایستهمهگهنلکلهریدر...

ایکنچی بیش ییللق پلان باشلانغچندا تورکستان تورموشینگ بوتون تارماقلارندا توقتاب اوتوشکه، تأسفکه قارشی، یریمزنگ آزلغی یول بیرمهیدر. قیسقا کهسمهك لازم کیلهدر. اونگچوندهه بر کوب جهتلهرنی بر یاقدا قویوب توروب، ساویت بیش ییللغینگ تورکستاننگ دالا قسمینه عائد مهم بر نقطهسی تانیلغان «کوچهبه وه یاریم کوچهبه اهالینگ اوتوراقلاشتریلووی»غا توقتایمن. «یاش تور-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

كستان» بولشەويكلەرنگ بو مسئلەدە كی یالغانچیلقلارینی قات-قات یوزەگە چیقارمشدر. ایندی آلدیمزدا بولشەویك غازیتالارینگ گواهلكلەری تورادر: «قازاقستانسكایا پراودا» ایلە «سوسیالدی قازاغستان» بردەن «یەگیدەن اوتوراقلاشتریلغان خوجالقلارنگ كوچوب كیتولەری»ندەن بحث ایتە باشلادیلار. قازاغستانگ بر قانچا منطقەلارندا وقتیلە اوتوراقلاشقان قازاقلار قاچا باشلامشلاردر. بونگدا سببی، ساویت حكومتینگ اونلارغا نە ارزاق جهتدەن بر یاردەم، نە ایکین اوروغی، نەدە اوی تیكیش ایچین ماتەریال بیرمەگەنلگیدر. اونلارنی سادەجە «اونوتمشلار»در. چونكە موسقوا آگەنتلاری روس مهاجرلارینی یرلەشترمەك فكریلە مشغول ایكەنلەر. «سوسیالدی قازاغستان» «اوتراقلاشترو» ایشندەگی رذالتلەر توغروسندا توقتاماسدان یازوب توردی؛ فقط بوگا هیچ بر كیمسە بر اهمیت بیرمەدی. یالغز ایندی قازاقلارنگ یوزلەب، میگلەب، آچلق یوزندەن یالپیسغا أولمەك تهلكەسی آستندا ساویت حكومتی تامانیدان كوچلەب كیریتلدیكلەری قولخوزلارنی تاشلاماقغا باشلادیقلاری وە یەنەدەن كوچەبەلك تورموشیغا قایتدیقلاری زمانغنە موسقوا بولشەویكلەری اوز امرلەرینی كور-كورینە وە بویوك اعتنا ایلە یرینە یتكورگەن رایون قومیتەكاتبی كەبی كیچیك مأمورلەرنی قاماققا آلا باشلامشلاردر...

ایكنچی بیش ییللق پلان باشلانغچندا توركستانگ عمومی كورونوشی مەنە بو توسدەدر.

* * *

28 مایس

آذربایجان ملی استقلال بایرامینی بز 14 نچی دفعە اولاراق یات ایللەردە قارشی آلماقدامز. مەن بو یردە بز توركستانلیلارنگ سەوینچمیزنگ آذری قارداشلاریمزنگ بو استقلال كونیلە باغلی اوز

سەوینچلەریلە بر درجەدە ایكەنلگینی كورسەتمەك وە تأكید ایتمەك اوچون مخصوص «بز» دیمەن.

روسیە قول آستنداغی تورك اوروغلارینگ سیاسی حیات تأریخندە اوزون دورلەردەن بەری بو تأریخی 28 مایس قادار بزنگ اوچون قیمتلی، اوز آرامزداغی عموم-توركلك ملی تساندیمزنی كورسەتیشكە یارارلق فرصت ساناليشغا حقلی بر تأریخی كون كیچمەمشدر. سیاسی كورەشیمز دورندە اوتە یاتقان هەر بر ییل، هەر بر آی بزنگ ایكی سیقی بر صورتدە برابر ایشلەشیمزنگ وە اوز آرا ایكی یاقیندان برلەشوویمزنگ كیرەك ایكەنلگینی كورسەتەدر. بزنك كوچسزلك قیلیب قالغانلغیمزنگ وە ایندیدە كوچسزلك كورسەتوب توروویمزنگ سببی — بزدە بار كوچنگ اهمیتینی اوزیمز بیلمەگەنلگیمزدر. حالبوكە بز كوب بویوك بر كوچكە ایگەمز. بو كوچ تورك برلگی، یاخود، تورك جبهەسی برلگیدر؛ یالغز سوزدەگنە ایمەس، ایشدەدە برلكدر...

یهودیلار «وارشاودا بر یهودینگ تیشی آغریسا بو آغریدان آمریقاداغی یهودیدە ایگلەیدر» دیرلەر. بونگ كەبی بزدە: «بر تورك اوروغی عذاب چیكسە بوتون توركلەر عذاب چیكەرلەر»دیمەلیمز. بو، هیچ بولماغاندا ساویت قول آستنداغی توركلەردە شوندای بولمالیدر.

بو فكرنی بز هەر قایسمز اوز توغانلاریمز آراسندا هەر بر آیریم تورك أولكەسندە یایوب یرلەشترمەلیدرمز.

بزدە، «یاش توركستان» تیورەگندە وە توركستان ملی برلگیمز آراسندا بونگ كەبی حركتلەردە هیچ بر زمان كەمچیلك بولماغان. حتی بز تاماندان هەم آذری؛ هەم ایدیل-اورال توركلەریلە أك سیقی مفهومدە سیاسی ایش برلگینی ایشدەدە عملگە آشیریش یولندا حركت قیلنغان ایدی.

1927 نچی یلدا آلمانیاداغی بر غروپ یاش تورکستانلیلار ایله برلکده مەن استانبولداغی آذری توغانلاریمزله برابر ایشلەش لایحەسینی ایشلەب چیقارغان ایدك. بو لایحه یالغز برگنه کشینگ قطعی پروتەستوسی یوزندەن ایشکه آشیریلالمای قالدی. بو شخصنگ پروتەستوسیغا قولاق سالغانلغمنی مەن، خیلی اوزون یللاردان بەری دوام ایتب کیله یاتقان فعالیتم چاغندا کیچیرگەن یاگلیشلقلاریمدان (یاگلیشلقلارم البته آز بولماسا کیرەك) بری دیب بیلەمەن. بو یاگلیشلقدان بو یرده بحث ایتوومنگ سببی: اگر مەن او زمان بو «پروتەستانت»نی تیگلەمەسدەن آذری قارداشلاریمز بیلەن سیقی صورتده برابر ایشلەشنگ عملگه قویولووندا اصرار قیلغان بولسایدم، بلکه، ایندیلکده اوندا ـ موندا بالذات مەنم حقمده وە حتی عمومیتله بزنگ ملی برلگیمز توغروسندا حقیقتنگ تیسکەریسینچه اولاراق سویلەنوب یورگەن سوزلەرگه اورون قالماغان بولور ایدی...

بزنگ هەر زمان «آوول سیاستی»ندەن برآز یوقاری بولغانمزنی کورسەتمەك اوچون بو یاقین کیچمیشگه مخصوص 28 مایسله علاقەدار اولاراق قاراب اوتمه کدەمەن.

فقط، هەلی بو آزدر. بوتون تورك عالمنده برنچی جمهوریتنگ توغولدیغی بو تاریخی کون، فکریمزچە، روسیه قول آستنداغی بز تورکلەرنگ بارچاسی اوچون عمومی بایرام بولمالیدر. بو 28 مایس کونده بز اوز برلگیمزنی، تساندیمزنی یالغز عمومی دوشمانمز قارشیسنداغنه ایمەس، عینی زماندا بزنگ کورەشیمزنی خیرخواهلقله تعقیب ایتب تورغان دوستلاریمز قارشیسندادا، تاریخ قارشیسندادا وە أوسوب کیله یاتقان تورك بوغونه نمونه اولاراق نمایش ایتدیرمەلیدرمز. ایسیزکه بز کوب داغنیق بر حالدا یاشاب تورامز. مادی وضعیتمزده بر یرده توپلانیشقا یول بیرمەیدر. فقط مەنچه بز — آذریلەر، ایدیل ـ اوراللیلار، قریملیلار، تورکستانلیلار — یالغز تیشقی نمایش اوچونگنه ایمەس، بلکه بزنگ بارچامز اوچون

مشترك بولغان خط حرکت وە فعالیت مسئلەرینی قاراماق اوچون یلدا بر قات بر یرده توپلانا بیلیرمز وە توپلانمالیدرمز.

وە بزنگ توپلانمامز اوچون ایگ موافق کوندە آذربایجان ملی استقلال بایرامی — 28 مایس کونی بولور ایدی.

آذربایجان اوز سیاسی یتوشکەنلگینی باشقا تورك أولکەلەرندەن داها اول کورسەتدی وە اصول بوینچه باشقالاریغا نسبتاً سیاسی بویوکلکدە اوگا تیبوشلیدر. بو جهتدەن آذربایجان استقلالیتنگ توغولو کونی بارچامزچادا آلدا توتولمالیدر وە روسیه قول آستنداغی تورك اوروغلارینگ سیاسی ملی توغولوشینگ باشلانغیچی سانالمالیدر.

آذری قارداشلاریمزغا وە اونلارله برلکده بزنگ اوزیمزگه دە، کیلەچەك 28 مایسنی قورتولغان وە اوز ملی استقلالیتینی یەگیدەن بوتونلای قولغا آلغان آذربایجاندا بایرام ایتشنگ میسر بولووینی تیلیمز.

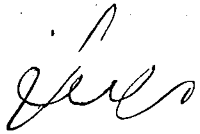

* * *

کوکلەم ایکیشی آلدیندا

تورکستاندا اوتکەن یل پاختاسی توپلانوب، اونگ حسابی کورولوب بیتمەسدەن آق، تورکستان دهقانی بوتون یللق زحمتینگ آچیغینی اونوتوب، ماگلایینگ تیرینی قوروتوب بتیریشکه اولگورماسداناق یەگی ایکین یلی فعالیتی کیلیب چیقدی. بوتون یل ایشلەب قارنینی تویدورارلق ایکمەك قازانا آلماغان، اوز غداسینی ایکیب حاضرلاشدان محروم ایتیلگەن تورکستان دهقانی آچ ـ یالانغاچ یەگی یل ایکینیگه سوروکلەنمەکدە. تورکستانگ سوغاریلغان یری اکثریتی پاختاغا آیریلغان. او یرلەرگه پاختادان باشقا بر نەرسه ایکیش قطعیاً ممنوع. بوتون أولکه اهالیسی حتی دهقانگ اوزی تیشلەشکه بر نەرسه تاپالمای یاتقانی حالدا پاختا ایکیشی مجبوریدر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

آز-مازغنه بولسادا بوغدای وه باشقا یېمەك مادەلەری ایکیب ، اوز عائلەسینی آچلقدان ساقلاونی اویلاوچی دهقانننی شدتلی جزالار کوتادر.

اوزبیکستاندا 808 میگ هەکتار ، تورکمەنستاندا 160 میگ هەکتار ، قازاغستاندا 127,5 میگ هەکتار ، تاجیکستاندا 102 میگ هەکتار وه ب.. سوغاریلغان یېر پاختاغا آیریلغان. پلان بوینچه ایستەنیلگەن پاختانی بیره بیلیش اوچون یېریگەکوره استحصال نسبتینگ یوزده 10 دەن 20 گەچە کوتاریلیشی کیرەك ایمش.

ساویتلار مطبوعاتداغی بعضی بر معلومات یېرلی جمهوریت أدارەلەری وه یا بو پاختا پلانینی ایشکه آشیریش وظیفەسیله مکلف وه نتیجەدەن مسئول دائره وەکیشیلەر آراسندا پلان طلبینگ اولدوقچا آغیر بولغانلیغی اویی بارلیغینی کورسەتەدر. تورکمەنستان فرقەسی کاتبی پوپوك (Попок) پلانینی اوزگەرتیش ، طلبنی آزالتش دان سوز آچیش قطعیاً ممکن بولماغانلیغنی وه هەر حالدە شووظیفەنی بەجەریش اوچون کورەش یوروتو مجبوریتی بارلیغنی سویلەیدر. ایستەر ستالین وه مولوتوف طرفدان اورتا آسیا بیوروسی یېرلی فرقەکاتبلەری وه حکومت رئیسلەری اسمیگه یوباریلغان بویوروو ، ایستەردە بو مناسبتله اورتا آسیا بیوروسی طرفدان چیقاریلغان تعلیمانامه مفهوملاری ، بو حقدە آچیق سویلەنمەگەن بولسادا ، بوندای بر فکرنینگ بارلیغینی کورسەتوب تورادر. بونلار هەمەسی قیزیل ماسا باشندا اوتوروب پلان قوروچی ، امر بیروچیلەر وه اونلارنگ محللەردەکی آگەنتلاری آراسندا. بس حقیقی وضعیت نیمەنی کورسەتەدر؟

ساویت خوجالق پلان سیاستندە ، بالخاصه تورکستان شرائطنداغی پاختاچیلقدا ایکین ایشلەری «شرطلەش» دیگەن بر عملیه بلەن موازی باشلانادر. بو ییلنگ پلانی بوینچه «شرطلەش»ایشینگ 20 نچی مارتقا قادار بتیریلگەن بولوشی تیېش ایدی. 15 نچی مارتقا

قادار شرطلەش ایشی ، بوتون اورتا آسیا برلکدە ، ایکین یېری جهتدەن یوزدە 21,1 ، مخصول جهتدەن یوزدە 19,5 گنە بەجەریلگەن. بونی تورلو جمهوریتلەر دائرەسیغا آیریب قاراساق وضعیت یەنەدە آچیقراق کورونەدر:

	ایکین یېری	اونوم
اوزبیکستان	یوزدە 13,00 ،	13,2
تورکمەنستان	یوزدە 44,9 ،	47,1
تاجیکستان	یوزدە 31,8 ،	36,1
قیرغزستان	یوزدە 27,4 ،	25,9
قاراقالپاق	یوزدە 43,8 ،	37,5

(«پراودا ووستوکا» 21. 3. 33)

بو رقملار اوستندا کوزکیزدیریرگەن اساس پاختا منبعی سانالغان اوزبیکستاننگ توقان یېرینی کوزدەن قاچیرماسلیغمز کیرەك. هەله بر آزدا ایلەری کیتیب اوزبیکستانیدە اوز رایونلاریغا آیریب قاراماقچی بولساق أك آرقادا قالغان رایونلارنگ ایسکیدەن بیری پاختا کانی سانالوب کیلمەکدە بولغان فەرغانەغا توشکەنینی کورەمز. فەرغانەدە 15 مارت تأریخیگەچە شرطلەش پلانینی یوزدە 0,3 ، 0,7 نسبتدەن آرتیرا آلماغان دائرەلەر بار.

ساویتلار مملکتندە دهقان خوجالیغی ماکینەلاشتریلغان سانالادر. کوب یېرلەردە بالخاصه پاختاچی رایونلاردا یېر هایداش ایشی تراقتورلار بلەنگنە یوروتولوشکە تیېش. ذاتاً او یېرلەردە ایش حیوانی عنقانگ توخومی کەبی بر نەرسە بولوب قالغان. تاپیلغاندادا دهقان اوچون ایش حیوانینی ساقلاش قولای بر ایش ایمەس. اونگچون دهقان ، بالخاصه قولخوز خوجالقلاری اوز دائرەلەریگە توشکەن ماکینە-تراقتور استاسیونی (MTS) أدارەسی بلەن معاهدە یاساب یېرلەرینی هایداش وقتی وه قاتارینی بیلگیلەمەلی ایدیلەر. فقط ساویت مطبوعاتیغا قاراغاندا قولخوزلارنگ کوپچیلگی بوندای

بر ایشنگ بارلغندان‌دا خبرسز اوتورادرلار ایمش. (M T S) أداره‌له‌رینگ‌ده اوز قوللارنداغی تراقتورلارنی باقوب، توزه‌توب کوبده‌ن ایشکه چیقیشقا حاضر بر حالغا قویغان بولوشلاری کیره‌ك ایدی. ایکین ایشی باشلانارکه‌ن بو وادیده جزئی‌گنه بر ایش کورولگه‌ن بولغان. تورلو یارده‌مچی تدبیرله‌ر وه تهدیدله‌ر بیله‌ن 15 مارت تأریخنه تراقتورلارنگ یوزده 70-80 ی توزه‌تیلوب اولکورگه‌ن. تجربه‌نگ کورسه‌تویگه قاراغاندا مسئولیت قورقوسی، تهدیدله‌ر آستندا یوروتولغان بو توزه‌تیشله‌رنگ کوپسی یوزه‌کی یاماب یاسقاشدان‌غنه عبارت بولغان. اونگچون بو توزوك دیب قاتارغا قویولغان تراقتورلاردان مهم بر قسمی یرنده‌ن قیمیللی آلمای درغان برر کورگه‌زمه مالی بولوب قالماقدادر. مه‌نه بوندای حاللار تأثیری آستندا یر هایداو ایشی‌ده پلان وه ایکیننگ طلبی نسبتنده آلنوب باریلا آلمای یاتادر. (MTS) لار پلان بوینچه 861 مینگ هه‌کتار هایداب اولکورماله‌ری لازم بولغان بر مدتده اونگ یالغز یوزده 42,5 اینی یعنی 479 مینگ هه‌کتار یرنی‌گنه هایداب اولگورمشله‌ردر.

پاختا کانی فه‌رغانه‌نگ برکوب رایونلارندا 15 مارتقا قادار یر هایداش ایشی یالغز یوزده 3 نسبتنده به‌جه‌ریلمشدر.

بو یوزده‌ن توغادرغان آغیرلقنگ درجه‌سینی آنگلاماق اوچون شونی‌ده بیلیشمز کیره‌ك، که او تأریخده‌ن سونگ هایداش اوچون یه‌نه 10-15 کون‌گنه وقت قالمشدر. بو قیسقا مدت ایچنده پاختا یرینگ 2-3 دفعه هایدالوب اولکورمه‌سی لازمدر. یر هایداش ایشینگ کمیت اعتباریله بو قادار آرقادا بولغانلیغی بر طرفدا تورسون ساویت غازیتالاری محلله‌رده‌ن یر هایداش کیفیتنگ یه‌نه‌ده یامانراق بولغانلیغینی، کوب یرله‌رده کوز کورسون اوچون یوزه‌ده‌ن‌گنه هایداب چیقیلماقدا بولغانلیغی خبرینی بیره‌درله‌ر. عینی غازیتالارنگ خبریغا قاراغاندا ساویت سو أداره‌له‌ری‌ده اوز ایشله‌رینی پلان وه

ایکین ایشله‌رینگ طلبی نسبتنده حاضرلاب اولکوره آلماغانلار.

مادی حاضرلیغی جهتنده‌ن بوندای فجیع بر حالدا بولغان ساویت پاختا ایکین پلانی یه‌نه بر باشقا جهتده‌ن بوندان‌دا آغیرراق بر وضعیتده‌در. هه‌ر بر اقتصادی تشبثده موفقیتنگ أنگ مهم بر شرطی تشبثنی أداره ایتوچی، ایشنی ایشله‌وچینگ یوروتدیغی ایشیگه قارشو روحی باغلیلغی مسئله‌سیدر. تورکستان شرائطندا دهقانچیلق، ایکینچیلك بالخاصه پاختا که‌بی نازیك اوسملکله‌ر سونگ درجه‌ده اعتنا وه سه‌وگی بله‌ن یوروتولگه‌ن بر باقم وه ایش ایسته‌یدر. بوکونکی شرائط آستندا نه ساویت ساوخوز وه قولخوزلارینی أداره ایتوچی قیزیل دیره‌کتورلاردا، نه‌ده او یرله‌رده‌گی ایشله‌رده رهبرلك ایتووی توشونولگه‌ن متخصص، «ضربدار»، «بریغادیر»لاردا وه نه‌ده ایشنگ وه اونده‌کی موفقیتنگ أنگ مهم عاملی بولغان دهقان خلق کتله‌سنده بو وصفنی کورمه‌ك ممکندر.

تا ایسکیده‌ده تورکستان پاختاچیلغی تورکستان دهقانینگ اوز خوجالغی، اوز ایشینه قارشی کورسه‌تدیگی نهایتسز سه‌وگی‌سایه‌سنده یورومشدر. او اوز ایشینی موفقیتلی چیقارماقله بر آزدا آرتیق قازانمش وه بو صورتله عائله‌سی حیاتینی بر آزدا تولوقلاشترغان، خوجالیغینی بر آزدا کینگه‌یتکه‌ن بولوشی، نیتی ایله کیچه کوندوز تینمه‌ی ایشله‌ردی. ذاتاً اونگ بو سایه‌ده زراعت فنی متخصصلارینی خیرتده قالدیرغان مکمل بر زراعی کولتور یاراتدیغی وه حیرت آمیز موفقیتله‌ر ئه‌لده ایتدیکی معلوم بر نه‌رسه‌در. او زمان اونی بو وظیفه‌سنه باغلاغان بر مادی وه بر معنوی عامل بار ایدی. بوکون ایسه اونلارنگ ایکیسی‌ده اورتادا یوقدر. اونگچون 1925 نچی ییلدان‌به‌ری برکره‌ده بولسا موفقیتله بیتمه‌مش بولغان ساویت روسیه پاختا پلانینگ بو ییل موفقیتلی چیقاجاغینی تأمین ایته‌جه‌ك بر عامل اورتادا کورونمه‌یدر. بالعکس یوقاریدا کوردیگمز قاریشیق وضعیت بو ییل موفقیتسزلقنگ یه‌نه‌ده کیگره‌ك بولووی احتمالینی کورسه‌تمه‌کده‌در.

ئەۋلاد گۆرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

ایشلەرنگ بوندای قیریق قوروق باشلانیشی ساویت روس
ایمپەریالیزمی باشلوقلارینی جودە قورقوتوب یوبارمشدر. موسقوادان
تورلو استقامتلەردە یوباریلماقدا بولغان شدتلی حتی تهدید کار أمر-
لەر، اورتا آسیا بیوروسی طرفندان چیقاریلماقدا بولغان تورلو قرار،
تعلیماتنامەلەر، تورلو أدارە، خوجالق باشلقلارینا قارشی مسئولیت
تهدیدلاری کەبی بر سورو حادثەلەر تلاشنگ درجەسینیدە آچیق
کورسەتوب تورادر. کورولگەن تدبیرلەر قورقوتمالاردان عبارت.
بو ایشلە علاقەدار مأمورلەر اوچون یرندەن قووولماق، محکمەگە
بیریلمەك قورقوسی بولسا تورکستان دهقانی اوچون قولخوزلاردان
آتیلماق، پایوگی بتیریلیب بوتونلای آچ قالماق تهلکەسی تورادر.
عجبا بو شرائط آستندا بوندای زورلاما بلەن‌گنە بر اقتصادی پلاننی
ایشکە آشیریب تحقق ایتدیریب بولورمو؟ هەر بر عقل سلیم ایگەسی
اوچون بو سؤالنگ جوابی آچیقدر. چونکە بو ایشدە مسئولیتدەن
قورققان ساویت دیرەکتوری، بریغادیری هەمدە آچلقدان قورققان
مظلوم تورکستان دهقانندان باشقا روز بیلەن یوروماتورغان، فرعون-
لارنی‌دا اوزیگە بویسینیشغا مجبور ایتکەن اقتصادی حیات قانونی،
طبیعی شرائطنگ‌دە مهم رولی باردر.

تیمور اوغلی

* * *

ئەرمەنی مسئلەسی

III.

ئەرمەنی مسئلەسی حقنداغی بوندان اولگی مقالەمنی، بو مسئلە-
نگ لوزان قونفرانسندان سوڭ یەگیدەن عموم قافقاس مسئلەسی
شکلیگە کیریب کیتکەندەی کوروندیگینی بیلدیرمەکلە بتیرگەن ایدم.
محاربە چاغندا ئەرمەنیلەرنی روسلار آلداب یورگەن ایدیسە، لوزان
قونفرانسی اونلارنگ آوروپا یاردەمیگە باغلاغان امیدلەرینگ توغرو
ایمەس ایکەنلگینی کورسەتو بیلەن نتیجەلەندی. اگر ئەرمەنستان

استقلالی حقنداغی سوزلەر جدی بر ماهیتدە بولوب، ئەرمەنیلەر
حقیقتاًدا ملی استقلال حقندا اویلاغانلار ایدیسە اونلار اوچون
قافقاس قوئولیسیونینە کیرمەك، قافقاسنگ باشقا خلقلاریلە برلکدە
عمومی بر جبهەدە تورماق وە اونلارلە برلکدە اوز وطنلارینی هەر
بر ملی ایشنگ ایگ امانسز وە ملعون دوشمانی بولغان عمومی
دوشماندان قوتقارو کورەشیگە کیریشمە کدەن عبارت برگنە توغرو
یول قالغان ایدی. لاکن ئەرمەنیلەر اوزلەرینگ برلەشکەن قافقاس
جبهەسیگە کیرولەری اوچون باشقا قافقاس خلقلارینگ هیچ بریسی-
نگ قبول ایتمەسی ممکن بولماغان شرطلار قویدیلار. ئەرمەنیلەر
قافقاسلیلاردان، اوز قولندا بوتون قافقاسنی اسیر قیلیب آلوب
تورغان روسیەگە قارشی ایمەس، چیگەرەلەری ایچندە جزئی مقدار-
دا ئەرمەنی خلقی بولغان تورکیەگە قارشی کورەشمەکنی تعهد ایتشنی
طلب قیلدیلار.

بوندان شو چیقادر، کە بوتونلای روسیە ایمپەریالیزمی آستندا
ایگللەمەکدە بولغان شمالی قافقاسلیلار، گورجولەر، آذری تورك-
لەری-ئەرمەنیلەرنی ملی قورتولوش حرکتی قوچاغنە آلماق اوچون
تورکیەگە قارشی اوروش اعلان ایتمەلیدرلەر. قایسی بر باقم نقطە-
سندان قاراساڭدا ئەرمەنیلەرنگ آلغان بو وضعیتلەری هیچ بر تنقیدغا
آرزیمایدر. ئەرمەنیلەرنگ تورکیە ولایتلەرندە هیچ بر زمان کوب-
چیلك تشکیل ایتمەگەنلکلەرندەن باشلایلق. بو بزنگ خیالدان چیقا-
ریب اوتورغانیمز ایمەس، بلکە «تورکچیلك» شبهەسی آستیغا آلوب
بولمایدرغان فرانسز ویتال کینەنگ ایستاتیستیك گواهلگیدر وە،
خصوصاً شایان قیددر، ئەرمەنیلەرنگ حقیقی دوست دیبتانیدیقلاری
وە تورکیەنگ وە تورکلەرنگ امانسز دوشمانی بولغان روسیە
ایمپەراتورلق حکومتینگ‌دە گواهلگی بونی کورسەتەدر. («یاش
تورکستان»نگ 40 نچی سانیغا باقیلسین.) بوکونکی روسیە
رەژیمندەن ئەرمەنیلەرنگ‌دە باشقا قافقاس خلقلاریلە بر درجەدە

قيناماقدا ايكه‌نلكله‌رينى اويليمز. شو حالدا ، بوتون قافقاس خلقلارى
اوچون مشترك بولغان ملى دوشمانغا قارشى كوره‌شمه‌يتورغان ئه‌رمه‌ـ
نيله‌رنڭ شمالى قافقاسليلار ، گورجو وه آذريله‌رده‌ن بونلارغا هيچ
دوشمان بولماغان توركيه‌گه قارشى ئه‌رمه‌نيله‌ر ناراضى بولغان سببلى ،
اوروش اعلان ايتوله‌رينى طلب قيلولارينى قانداى آڭلاماليدر؟
مسئله‌نى ئه‌رمه‌نيله‌ركه‌بى قويماق ، بوتون قافقاس خلقلارينڭ ملى
استقلال مجادله‌سينى يوقغا چيقارماق وه قافقاس مسئله‌سينڭ اوزينى‌ـ
ده بوتونلاى باشقا بر آقيمغا سالوب يوبارماق ديمه‌كدر.

ئه‌رمه‌نى خادملارى هيچ كيمسه‌نڭ قبول ايتشى ممكن بولماغان
بونداى بر وضعيت آلوب توروب قافقاس خلقلارينڭ (هه‌مده بزـ
نڭ) ملى حركتينى هه‌ر بر غايه‌وى اساسدان محروم قيلادرلار وه
بو حركتنى يالغز «روس دوشمانلغى» وه «تورك دوستلغندان» باشقا
بر نه‌رسه ايمه‌سدر ديب سانايدرلار. عموميتله ، قافقاسليلارنى وه بزنى
«تورك دوستلغى» بله‌ن «قارالاماق» ، ئه‌رمه‌نى جماعت خادملارينڭ
ايڭ سه‌وديكله‌رى بر ايشدر. كه‌ره‌نسكى‌نڭ «دنى» غازيتاسندا
كوپنچه مقاله يازوب توروچى بر ئه‌رمه‌نى‌نڭ بزنى — آذربايجان ،
ايديل‌ـاورال وه توركستان توركله‌رى وكيلله‌رى محمد امين بيك
رسولزاده‌نى ، عياضى بيك اسحاقى‌نى وه مه‌نى — «پرومه‌ته» صحيفه‌ـ
لارندا كوردله‌رنى توركيه‌گه قارشى مدافعه ايتوب مقاله يازماغانمز
اوچون توركيه حكومتينڭ ساتقين آگه‌نتلارى ديب آتاغان مقاله‌سى
هه‌لى هه‌م ايسله‌ريمزده‌در.

ئه‌رمه‌نى خادملارى اوزله‌رى قافقاسليلارنڭ روسيه‌گه قارشى
ملى استقلال مجادله‌سيگه قاتناشماديقلارى حالدا بز توركله‌رنى كورد
استقلالى يولندا توركيه‌گه قارشى مجادله يوروتمه‌ديگمز وه يوروـ
تمه‌سلگيمز اوچون «خائنلق» بله‌ن عيبلايدرلار... بوندان‌دااويغونسز
بر «قارالاو» تصور ايتله بيليرمى!

فقط ، بعضاً بز ئه‌رمه‌نيله‌رنڭ قافقاس جبهه‌سيگه كيرمه‌ك فكرنده

ايكه‌نلكله‌رينى ايشيته‌مز. بعضى بر ئه‌رمه‌نى خادملارينڭ بو يلنڭ
باشندا پاريسداغى «قافقاسنى تدقيق قلوبى»نده ، گويا ، «ئه‌رمه‌نيله‌ر
آراسندا روسيه‌گه اميد باغلاوچى هيچ بر سياسى غروپ بولماغانلغى»
بوتون ئه‌رمه‌نيله‌ر ، آينقسا داشناقلارنڭ ايندى «قافقاس وطنپرورى»
بولوب قافقاس خلقلاريله برلكده قافقاسنڭ روسيه‌ده‌ن قوتقاريليشى
يولندا كوره‌شوگه حاضر ايكه‌نلكله‌رى حقندا سويله‌گه‌ن بياناتى
قافقاس استقلالى دوستلارينڭ وه دوشمانلارينڭ‌دا نظر دقتينى
اوزيگه تارتقان ايدى. بو بياناتغا بز شبهه ايله قاراغان وه آغارونيان ،
خاتيسيان كه‌بى بويوك داشناقلار تامانيدان سويله‌نگه‌ن بونداى بياناتـ
لارنڭ قافقاسليلار آراسيغا بر اختلاف سالماق مقصديله قيلنغان
مانه‌وراداننگه عبارت بولاجاغينى تخمين ايتكه‌ن ايديك. بزنى ،
ئه‌رمه‌نى خادملارينڭ صوك درجه صميمى ايكه‌نلكله‌رينى ، حقيقتده‌ده
اونلارنڭ مناسبتله‌رنده روسيه‌گه‌كوره منفى وه توركيه‌گه‌كوره
مثبت بر صورتده بويوك بر اوزگه‌ريش حاصل بولغانلغينه ايناتروب
سويله‌وچى گورجوله‌ر وه شمالى قافقاسليلاردا بولدى. بو آداملار
بزنى ، ئه‌رمه‌نيله‌رنڭ ملى سياستله‌رنده‌گى بو اوزگه‌ريشنڭ ايندیگه
قادار بيلنمه‌ى قالغانلغينڭ عيبى خصوصاً آذربايجان مساواتچيلارينڭ
سياستله‌رنده ايكه‌نلگينه ايناترماقغادا اوروندیلار ايدى... لاكن
«پوسله‌دنييه نوووستى» غازيتاسندا آغارونيان وه خاتيسيانڭ بو بياـ
ناتى حقندا خبر يازيلير يازيلماس خاتيسيان درحال روسلارغا ئه‌رمه‌ـ
نيله‌رنڭ روسيه‌گه قارشى چوقور سيمپاتيسى بار ايكه‌نلگينه ايناترـ
ماقغا وه ئه‌رمه‌نى ملى پروغرامينڭ باش ماده‌سينڭ — توركيه‌ده‌ن
ئه‌رمه‌نيله‌رله مسكون ولايتله‌رنڭ آيريب آلينماسى —نده‌ن عبارت
ايكه‌نلگينى بر داها آچيقچاسنه تأكيد ايتمه‌ككه آشيقدى. مارت‌آيندا
پاريسده توپلانغان «داشناق» فرقه‌سى قونغره‌سى ئه‌رمه‌نيله‌رنڭ روسيه
طرفدارى ايكه‌نلگينى تاكيد ايته‌درگه‌ن بر قرار چيقارمشدر. فقط ،
ئه‌رمه‌نيله‌رنڭ ملى‌ـسياسى احوال روحيه‌سينى بيلگيله‌مه‌ك ايچين همه‌ـ

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

دەن‌دە مهم ماتەريال اولاراق خوندكاريان ديگەن بر ئەرمەنينك كەرەنسكى مجموعەسى «دنى»دە (23 نچى آپريلدا چيققان 171 نچى سانيغا باقيلسين) يازغان «ئەرمەنيلەر وە «پرومەتە» باشلقلى مقالە-سى سانالماليدر. بزگە ئەرمەنيلەرنڭ روسيە وە توركيەگە قارشى وضعيتلەرينڭ اوزگەرديگى حقنداغى فكرنڭ اساسسز ايكەنلگيني كورسەتەدرگەن قوتلى دليل بيرگەنى اوچون خوندكاريان‌دان منتدار بولوش كيرەك. خوندكاريان افندى «آيرەنيك»، «نور اور»، «آراچ»، «اوسابەر» ديگەن داشناق غازيتالاريغا اساسلانوب ئەرمە-نيلەرنڭ «برلەشكەن ئەرمەنستان» اوچون كورەشدەن عبارت‌بوروننغو وضعيتلەرندە قالاجاقلارينى تأكيد ايتەدر. بو «برلەشكەن ئەرمە-نستان»دان مقصد — قافقاس ئەرمەنستانيلە ئەرمەنى اهاليسينى حاوى توركيە ولايتلارندان مركب وە اونى يارانوچيلارنڭ فكرنچە بر مختاريتلى قسم حالندا روسيەگە كيريشى لازم بولغان همان اوشل «بويوك ئەرمەنستان»نڭ اوزگەنسيدر.

«دنى» مجموعەسندەن مەن، خوندكاريان‌نڭ آتاديغى ايك نفوذلى ئەرمەنى غازيتاسى «آيرەنيك»نڭ، ئەرمەنيلەرنڭ قافقاس استقلاليتنە وە روسيەگە قاراشلارى حقندا گواهلق بيروچى سوز-لەرينى كتيرەمەن: — «قافقاسلى قومشولاريمزنڭ وە روسلارنڭ‌دا ايستەر عموميتلە ئەرمەنيلەرنڭ، ايستەر «داشناق تسوتيون» فرقە-سينڭ قافقاس استقلاليتى حقنداغى قاراشلارينى اوزگەرتديكلەريني اويلاشلارى ييرسزدر.»...«بز اوز حياتمزنى ساقلاب قالا بيلمەك اوچون ياردەميگە كوب محتاج اولديغمز روسيەگە ايسكيدە بولغانى كەبى ايندى‌دە ئەرمەنى خلقينڭ دوستى ديب قارايمز.»

ايندى بركرە «اوسابەر» غازيتاسينى تيڭلەگز: «اگر بوتون دنيا مملكتلەرى ئەرمەنى مسئلەسينڭ حليگە طرفدار بولوب‌دا يالغز روسيە اوگا قارشى بولسا بزنڭ مسئلەمز حل ايتلگەن بولمايدر. وە

تەرسينچە، بوتون دنيا قارشى بولوب‌دا يالغز روسيە طرفدار بولسا او زمان بزنڭ مسئلەمز محقق صورتدە حل ايتلگەن بولور.» («دنى»-نڭ 171 نچى سانى).

بو ايكى بويوك داشناق رسمى غازيتاسينڭ سوزلەرى ئەرمە-نيلەرنڭ هيچ بر زمان قافقاسيانڭ روسيەدەن قورتولووى يولنداغى عموم قافقاس جبهەسيگە كيرمەيدرگەنلكلەريني آپ-آچق كورسەتمە-كدەدر. ئەرمەنيلەرنڭ قافقاسيا استقلالى يولندا كورەشوچى مجاهد-لەر قاتارندا توروولاريغا آذربايجان مساواتچيلارى مانع ايمەس؛ بالذات ئەرمەنى داشناقلارينڭ روسغا دوستلق، تورككە دوشمانلق سياستى اولارنڭ بوتون قافقاسيانى روس ايمپەرياليزمندان قوتقار-ماق يولندا كورەشوچيلەر برلە بر جبهەدە بولوغا يول بيرمەيدر. داشناقلارنڭ بو سياستى ئەرمەنى مسئلەسينى اوز طبيعى مجراسندان — يالغز قافقاسيادا روس حاكميتيگە قارشى كورەش بلەن‌گنە ايريشيلە بيلەدرگەن عموم قافقاس استقلاليتندان آيريب تاشلاماقدادر.

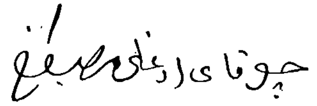

* * *

تورك غازيتاچيلغى (*)

X.

تورك أولكەلەرينڭ أكْ اولوغى بولغان توركستاندا 1905 اختلاليغاچا توركچە يالغز بر گنە غازيتا چيقيب توراردى. اسمى «تركستان ولايتى نينك گزيتى» (بوكونگى املا ايلە «توركستان ولايتى غازيتاسى») بولغان بو رسمى غازيتا توركستان گەنەرال گوبەرناتورى فون كائوفماننڭ بويروغيلە وە حكومتنڭ مادى

(*) «ياش توركستان» نڭ 28، 30، 31، 32، 33، 34، 35، 37 وە 40 نچى سانلارندان دوام.

یاردامیله تاشکندده چیقاریلیب، 1870 دەن 1917 نچی ییلغاچا دوام ایتمش یعنی 47 ییل یاشامشدر. بو غازیتا تاشکنددەکی «لاختینه» مطبعەسنده باسیلار ایدی. بر آرالق (1872/73 ده) پەترسبورغدەکی ایمپەراتورلق آقادەمیسی وە خلق حربیه أدارەسی مطبعەلارندا هەم باسیلمشدر.

بو غازیتا تورکستانداغی روس والیسینگ فکر تارقاتوچیسی ایدی. والینگ تورلو بویروقلارینی یایمش وه تورکستاندا روس حاکمیتینی یرلەشترمەك، تورکستانلیلارنی روسلاشترماق وه تورکستان خلقینی اوخلاتماق یولندا کوب تریشمش، هەمدە تورکستان تورکلەری آراسیغا نفاق سالیش، آینیقسا تورکستانلیلار ایله تاتارلاز آراسینی بوزوش اوچون کوب کوچ صرف ایتمش تورکچه بر روس غازیتاسیدر. شو سببلی بو غازیتا تورکستانلیلار آراسندا رغبت قازانمامشدر. خصوصی کیشیلەر بو غازیتانی اوقوماسلار ایدی. یالغز حکومت أدارەلەری ایله عملدارلاریغا مجبوری صورتده ساتیلیردی. بونلاردا آنداغی بویروق وه یارلقلاردان باشقا یرلەرینی اوقوماسلار ایکەن.

بو رسمی غازیتاغا باشلانغیچ دورده شاەمردان ابراهیم اسمنده بر مأمور محرر اولاراق بیلگیلەنمش وه بو کیشی کوبگنه خدمت قیلیب میداللار قازانمشدر. تورکستانلیلارنگ باشقورت توغانلاردان بولغان بو روس حکومتی مأموری روسیەنگ قولونیزاتورلق سیاستیگه کورسەتدیگی خدمتینگ «مکافاتی اولاراق» سوگرادان عربستاننگ جده شهرنده روس قونسوللی تعیین ایتلمشدر(*). شاەمرداندان صوڭ بو غازیتاغا حسن چانیشن محررلك ایتمشدر.

تورکستانغا 1884 ده روزینباخ باش والی اولاراق بیلگیلەندی؛ بو والی میسیونەر وه بویوك تورك-اسلام دوشمانی مشهور

(*) یاڭیلماساق چار زماننده اسلام اهالیسندان یالغز شو کشیگنه قونسوللق منصبینی قازانغان بولسا کیرەك.

آستروئوموفنی «ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی»گه مسئول محرر قیلیب قویدی. آستروئوموف وظیفه باشیغا کیلگەندەن سوڭ غازیتانگ بر تامانی بوتونلای روسچەگه ئەیلەنتریلدی (1885 ده) وه تورکچه بولومینگ باشلقلاریدا روسچه قویولدی. تورکستاندا «روسکو-توزەمنی» مکتبلەری آچیلش وه تورکستاندا روس تیلینی عمومیلەشتریش کیره کلگی حقندا یازیلار تارقاتیلا باشلاندی.

آستروئوموف «ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی» بیتلەرنده قافقاسیا وه قریمدە چیقیب تورکستان تورکلەری آراسندا یاییلیب خلقمزنگ رغبتینی قازانا باشلاغان تورکچه غازیتالارغا، آینیقسا باغچه سراینگ «ترجمان» وه باکونگ «حیات» هەم «ارشاد» ناملی غازیتالاریغا قارشی شدتلی هجوملەر ایتمشدر.

«ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی»گه باشلانغیچدا یالغز والی ادارەسنده خدمت قیلوچیلار قاتناشمشلاردی. بارا-بارا بو غازیتاغا چیتدەن‌ده یاناشغانلار بولدی. 1905 اختلالندان سوگرا سمرقندلی شاعر داملا وصلی، محمود خواجه بهبودی وه باشقا جدیدچیلەر مستعار اسملەرله شعر وه مقالەلار یازمشلاردر. ابن یمین بیك خدایار خان هەم بو غازیتادا بر قانچا وقت محررلك ایتمشدر.

ایچکی روسیەده یوز بیرگەن 1905 اختلالندان سوگراغی وضعیت اوزگەریشندەن تورکستانلیلار هەم اوز حاضرلقلاری درجەسیگه لائق صورتده فائدەلەنوغا تریشدیلار. معلم وه ترقیپرورلەردەن عبارت بر نیچه کیشی توپلانوب بر غازیتا چیقارماق حرکتیگه کیریشدیلەر. بونلار منور قاری نامیدان حکومتگه مراجعت ایتب «خورشید» اسملی بر غازیتا چیقاریشغا رخصت سورامشلاردی. حکومت تورکستانلیلارنگ بو مراجعتینی «روسچه بیلمەگەن کیشیگه غازیتا چیقارماق ممکن ایمەس» دیگەن جواب بیلەن رد ایتب، اوز مأمور-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

لەرندەن ایوان گەیەر (Иван Гейер) دیگەن کیشیگە «اورتە ازیەنینك عمرگزرلیغی گزیتی ترق» نامندا بر غازیتاغا رخصت بیریب، منور قاری‌نی شوگا یازیچیلققا چاقیرمشدی. منور قاری بو دعوتنی قابول ایتمەمشدر. اونگچون ایوان گەیەرنگ غازیتاسی «ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی» یازیچیلارندان ملا عالم قاضی‌نگ محررلگی آستندا چیقمشدی. 1905 نچی یلنگ سوگلارندا تاشکندده چیقا باشلاغان بو غازیتا یاریم رسمی بولغانیدان مندرجەسی اعتباریلە «ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی»ندەن فرقسز ایدی. اونگچون خلقنگ رغبتینی قازانالمای، 8 نچی نومروسندە مشتریسزلکدەن توختاماق مجبوریتندە قالمشدر.

تورکستان یاشلاری اوز باشلاریغا بر غازیتا چیقارو یولندا باشلاغان حرکتلەرینی توختاتمای دوام ایتدیردیلەر. بو خصوصدە کوب اورونوب، نهایت ایوان گەیەرنگ مشتریلەریگە غازیتا بیرمەك شرطیلە اونگ توختاب قالغان «اورتە ازیە عمرگزارلیغی گزیتی ترقی» آتلق غازیتاسینگ اسمینی قیسقارتیب «ترقی» اسمیلە اسماعیل عابد دیگەن بر استودەنت نامیغا اوتقوزوشغا موفق بولدیلار. ایوان گەیەر اوز مشتریلەرندەن قورتولماق اوچون غازیتاسینگ تورکستان یاشلاری قولیغا اوتوشیگە کوب سیوینیب بو حقدە اونلارغا آنچاغنە یاردام هەم بیرمشدر. حتی اونگ شو فرصتدە قیلغان یاردامی آرقاسندا اولچە رد قیلنغان «خورشید» غازیتاسیغادا منور قاری نامیغا روسچە بیلمەسە هەم رخصت آلماق ممکن بولمشدی. شو صورتلە تورکستان یاشلاری باشدا منور قاری‌نگ تشبثی وە اسماعیل عابدنگ مسئول محررلگی ایلە 1906نچی یلنگ باشلارندا تاشکندده «ترقی» غازیتاسینی چیقاردیلار. بو غازیتا برنچی ساندان باشلایاراق بر یاقدان حکومتنگ سیاستیگە، ایکنچی یاقدان «ترکستان ولایتی‌نینك گزیتی» یازیچیلاریغا قارشی قاتتغ هجوم ایتمشدر. اونگچون تیز فرصتدە خلقنگ

رغبت وە محبتینی قازانوب ایکی میڭگە یاقین مشتریگە ایگە بولمشدی. «ترقی» 20 نچی سانغا یتکەندە حکومت تاماندان توختاتیلوب مسئول محرری اسماعیل عابد قاماقا آلینمشدر.

«ترقی» هافتادا ایکی تاپقیر چیقیب 2½ آی دوام ایتمشدر. بو غازیتاغا منور قاری، شاکر مختاری، اسماعیل علی، عبدالصفی خان‌لار ایلە روسلاردان «سوسیال دەموقرات» نالیفکین قاتناشغانلار. «ترقی» یازیچیلارینگ کوبرەگی سوسیال رەوولوسیونەر فرقەسنە منسوب کیشیلەر بولغانلاردان بو غازیتا زمانداغی تورکچە غازیتالارنگ أڭ سوللارندان سانالور ایدی.

«ترقی» مسئول محرری اسماعیل عابدنگ قامالیشی وە باشقا یازیچیلارینگ حکومت تاماندان تعقیبات آستیغا آلینو حادثەلەری بعضی بر یاشلارنگ غازیتا ایشلەرندەن چیتکە تارتینیشلاریغا سبب بولغان بولسادا غازیتا چیقاریش فکریگە چین کوگولدەن بیریلگەن یاشلاردان 3-4 کیشی حکومتنگ تعقیباتندان قورقمای منور قاری‌نگ اطرافیغا توپلانوب، اونگ مسئول محررلگی آستندا «خورشید» غازیتاسینی چیقارا باشلادیلار.

1906 نچی یلنگ 16 نچی سەنتابرندەن باشلاب تاشکندده چیقاریلغان «خورشید» تورکستان یاشلارینگ نوقول اوز مصارف وە اوز قلم کوچلەریلە چیقارغان ایلك غازیتاسیدر. بو، اوز سوزلەریلە ئەیتکەندە «علمی، سیاسی، ادبی، معاشی ترکچە جریدۀ اسلامیە» ایدی. بو غازیتا 2 نچی ساننداغی «سبب طلوع خورشید» باشلقلی مقالەسندە دونیا مسلمانلارینی بربرلەریلە تانیشتریب توراجاغینی، یەگی مکتب وە مدرسەلەرنی اصلاح یولندا رهبرلك قیلاجاغینی، بوتون تورکلەر اوچون یالپی یازی تیلی توزوش ساحەسندەدە خدمت ایتەجەگینی و. ب. لارنی یازمشدر.

«خورشید» ملتینگ اقتصادی جهتدەن یوکسەلیشی اوچوندە

تریشمش وه بو حقده قیمتلی یازیلار تارقاتمشدر. 5 نچی ساندا باسدیغی بر مقالهسنده هر بر مسلمانڭ اوز مسلمان قارداشندان مال آلیشینی حرارتله توصیه ایتهدر ، که بو تورلو اقتصادی کورهش سوڭ زمانلار آوروپا وه آسیانڭ ممتاز مملکتلهرنده آینیقسا آلمانیادا هیتلهرچیلهر وه هندستاندا غاندیچیلار آراسندا پهك مقبول کورولمه کدهدر.

منور قاری

«خورشید»ایسکی مکتب وه مدرسهلهرنی، بونلارنڭ اوستنده تورغان متعصب ملا، ایشان وه بایلارنی کوب تنقید ایتمش وه آستروئوموف ایله اونڭ تو گهره گیگه توپلانغانلارغا هممده حکومت وه اونڭ عملدارلاریغا قارشي کوب چیقیشلار قیلیب ، اولارغا آنچاغنه توقونمشدر. شول سببدهن اوزون یاشایامادی وه 11 نچی سانی چیقار آلدیدا حکومت تاماندان توختاتیلوب ، بوتون نومرولهری مصادره ایتلدی. «خورشید» خلق تامانیدان کوب سیویلیب اوقولغان بر غازیتا بولوب اوچ میڭگه یاقین تارقالار ایدی. ییللغی 3 سوم ، آلتی آیلغی بر سوم 50 تیین ، اوچ آیلغی بر سوم ایدی. ایکی آیغنه عمر سورموشدر. مندرجهسی اعتباریله پهك مهم بر غازیتادر.

«خورشید»نڭ مسئول محرری منور قاری عبدالرشید خان یاقینداغنه حکومت تاماندان توختاتیلغان «ترقی» غازیتاسینڭ ایشچهن متشبثلهرندهن و. باش یازیچیلارندان ایدی. اونڭچون «خورشید»نڭده تیز توختاتیلاجاغی کوز آلدیدا توتولغان وه اوگا کوره اولدهن چاره کورولگهن ایدی. احتیاط یوزهسیدهن عبدالله اولانی نامیغا «شهرت»، احمد جان بیکتیمر نامیغا «آزیا»، مجید خان

جلیل نامیغا «حقیقت» دیگهن غازیتالار اوچون حکومتدهن رخصت آلینیب قویولغان ایدی. (بیتمهدی)

توقتامش اوغلی

* * *

استانبولده برنچی تاپقیر یاسالغان «تورکستان کیچهسی»

(تورکستان تورك گهنچلهر برلگینڭ بویوك موفقیتی)

1933 — 23 مارت پنجشنبه کونی کیچهسی استانبولده برنچی تاپقیر اولاراق «پارق اوتهل» سالونیدا «تورکستان تورك گهنچلهر برلگی» تامانیدان بر تورکستان کیچهسی یاسالدی. بو کیچهنڭ بر قاچ نقطهدهن اهمیتی بار. آنی ایشیتیلیب اوزی کورولمهگهن تورکستانڭ ملی چالغی وه ئهشولهلهری ایله اویونلاری. ایکینچی نقطه تورکستان ملی اویون وه ئهشولهلهرینڭ روس تأثیری تهگیده قالماغانی. اوچنچی نقطهسی ایسه استانبولده تورکستان یاشلارینڭ بارلغینی وه اونلارنڭ تاووشسز قاندای ایشلهب کیله یاتقانلغینی تورکیه منورلهریگه کورسهتیشیدر.

بو کیچهدهن اول «توران کیچهسی»گه قوشولغان یاشلاریمزنڭ قاندای آلقیشلانغانلقلارینی استانبول مطبوعاتی یازدی. شونی شول یرده یازیب اوتهیکه ، «تورکستان کیچهسی» 2 نچی مارتده بولاتورغان ایدی؛ فقط «توران نشر معارف وه یاردیم جمعیتی» 2 نچی مارتدا «توران کیچهسی» یاساشغا قرار بیردی. بز 9 نچی مارتغا کیچیکتردك. بو دفعه «توران کیچهسی» 9 نچی مارتدا بولاتورغان بولوب قالغاندان کیین ، بز یهگی تشکل ایتکهن «توران نشر معارف وه یاردیم جمعیتی» خاطری اوچون یهنه کیچیکتردك. 16 مارتدا ایسه استانبولنڭ ماتملی قارا کونی بولغانیدان اول کونگه حرمت قیلیب «تورکستان کیچهسی»نی 23نچی مارتدا یاساشغا قرار بیریلدی.

چالغیچی وه اویونچیلاریمز ملی کییملهرینی کییکهن ایدیلهر. بوتون تورکستان یاشلاری کییم تاپا آلماسالار هم ، یاشلاریدا توپی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

کوکرەکلەریدە تورکستانڭک ملی بایراغینی ، قیزلاریمزدا باشلا-ریدا توپی وە قیرنچانیغا تورکستان بایراغینی تاقیب مهماندارلق قیلماقدا ایدیلەر.

کیچەدە استانبولنڭک مشهور تورکچی سیمالاری ایلە ، خلق فرقەسی رئیسی ، والی اورونباساری ، قول اوردودان، انور پاشانڭک اوکەسی نوری پاشا ، ضیا پاشالار ، ژاپون وە دانیمارقا سفارتندەن قوناقلار ایلە روسیەدەن آیریلاجاق ملتلەرنڭک ممثللەری وە تور-کستانلی عائلەلەر بار ایدیلەر.

بوکیچەنڭک خاطرەسی اوچون قارت-پوستال شکلندە باسیلغان تورکستان خریطەسی «تورکستان تورك کەنچلەر برلـگی »نك 2 نچی نشریاتی اولاراق تارقاتیلدی. بو خریطە سیاسی بولماسدان شرقی وە غربی تورکستان یاشلارینڭک «برلك» بایراغی تەگیدە طوپلانغان-لقلارینی کورسەتیش وە «برلك»نڭک حرثی ، علمی ، اجتماعی وظیفە-سینڭک هەر ایکی تورکستان پارچاسیغا شامل بولغانلغینی کورسەتەدر.

تورکستان کیچەسینڭک پروغرامی شوندای ایدی:

I — بولوم: 1 — مارشیمز. غروپ ، ملی چالغیلارلە ؛ 2 — سرواز (موزیق) چالغیلار. 3 — فابریقا (ئەشولە) غروپ‌وە چالغیلارلە. 4 — شعر ، ضیا اوزقایناق بیك. 5 — آە بو سوقاقلار ،مونولوغ ، خیریە خانم.

یاریم ساعت دانس.

مارشیمز مهمانلاریمز تامانیدان آیاقدا توروب تیگلەندی.

بوتون آلقیشلارنی آیری-آیری یازیشغا ممکن بولماغانیدان پروغرام بیتکەندەن کیین آیریچا یازامەن. بو بولومدە کیچیك خیریە-نڭک موفقیتینی یازماسدان اوتە آلمایمەن...

II — بولوم: 1 — عیش قیلامز ، (ئەشولە) ، غروپ ، چالغی-لارلە؛ 2 — شاهم ، شاهم (اویون) ، معلم تورغون وە شاذیە خانم. چالغی ایلە؛ 3 — اورتاقلار ، (ئەشولە) ، غروپ ، چالغیلارلە؛

4 — تورکستان (شعر) دوقتور صالح جان بیك؛ 5 — اویانیغا تاشلاب اویناسین (لەپەر ـ اوپەرەت ـ اویون) دوقتور صالح جان ، نریمان خانم ، غروپ ، چالغیلارلە؛ 6 — یارا (شعر) ، ناجی بیك.

یاریم ساعت دانس.

III — بولوم: 1 — ای گوزەل فرغانە ، (ئەشولە) ، راحت خانم. 2 — تورکستانڭک تاغلاری ، (ئەشولە-اویون) ، دوقتور صالح جان. غروپ ، چالغیلارلە؛ 3 — قازاتچا ، (ئەشولە) ، دوقتور مجد

«تورکستان کیچەسی» نەن بر کورونوش.

الدین بیك ، چالغی ایلە. 4 — بابام طوپچی ، (شعر) ، کیچیك شریف. 5 — اویناڭ یار ، (لەپەر-اوپەرەت-اویون) دوقتور صالح جان ، نریمان خانم ، غروپ ، چالغیلارلە.

دانس.

پروغرامداغی اویون قسمندە اسملەری یازیلغانلار اویون اوینا-دیلار. تورکستان اویون وە ئەشولەلەری قوناقلارغا شوندای یاقیب کیتدیکە ، یاریم ساعتلق دانس زمانی کوب اوزون کورونەدی.

قوناقلار:

— شو دانس بیتسه‌ده تورکستاننگ اویون وه شرقیله‌رینی کورسه‌ك، دیب آشقیقماقدا ایدیله‌ر.

اویون، ئه‌شوله وه چالغیلاریمزنگ قاندای آلقیشلانقانلقلاری شوندان آڭلاشیلسا کیره‌ك: پروغرام ساعت (کیچه) 10,30 ده باشلاب ساعت 12,30 ده بیتیش کیره‌ك ایدی؛ فقط قوناقلاریمزنگ آرزولاری ایله اویون وه ئه‌شوله‌له‌ریمز ایکی حتی اوچ تاپقیردان اوینالب ئه‌تیلدی. اونگ اوچون رسمی قسم کیچه ساعت 2ده بیتدی.

بو یرده «تورکستان» شعرینگ هه‌ر مصرعینگ آیری-آیری آلقیشلانغانینی وه کیچیك شریفنگ‌ده کوب آلقیشلانغانینی یازماسدان اوته آلمایمه‌ن.

«اورتاقلار» ئه‌شوله‌سی دوقتور مجدالدین بیك تامانیدان باشلا-نب نقراتی غروپ تامانیدان اوقولغاندان کین، همشهری خانملار آراسیدان راحت آی قایتاردی (نقرات غروپ تامانیدان) اونگه‌ده همشهری ایرکه‌کله‌ر آراسیدان دوقتور صالح‌جان قایتاردی. کوب آلقشلاندیلار.

کیچه‌نگ رسمی قسمی بیتکه‌نده‌ن کین بر آز دانسدان سوڭ قوناقلار:

— تورکستاننگ شرقیسینی، اویوننی ایسته‌رز! ایسته‌رز! دیب باغردیلار: جمعه کونی تاڭ چاغی ساعت 6 یاریمغا قادار اوینالدی، آشوله ئه‌تیلدی چالندی... بو وقتغاچا سالون خنجا خنج تولوایدی. هیچ کیم کیتمه‌ك ایسته‌مه‌دی. قوناقلار «اویناڭ یار» ایله تور-کستاننگ تاغلاری ئه‌شوله‌سینی قوشولوب ئه‌یتدیله‌ر. بو حال کوروله تورغان منظره ایدی. کیچه‌مز مه‌نه شوندای تأثیر قیلدی.

یر قالماغانلغیدان کوب قوناقلار قایتوب کیتدیله‌ر.

بوندان کین «برلك» برکوب یرله‌رگه چاقریلماقدادر. مثلا 20 نیسانده استانبول تیاتروسی (دارالبدایع) سالونیدا «تورك ملی

طلبه برلگی» تامانیدان استانبولگه کیلگه‌ن رومه‌ن وه یونان طلبه-لاری شرفیگه بر «تورك طلبه کیچه‌سی» ترتیب قیلندی. بز اونگه یوقارینگ آرزوسی ایله چاقیریلدق. کیتدك. موفقیت قازاندق. یه‌نه 2 نچی مایدا (مایس) «ملك سینه‌ماسی» سالونیدا بیریله تورغان مسامره اوچون استانبول والیسیدان رخصت سوراغانلاریدا «تور-کستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی»نگ‌ده قوشولوشینی والی بیك ایسته-گه‌نله‌ر. مه‌نه بونلار «تورکستان کیچه‌سی»نگ بیرگه‌ن موفقیتلی نتیجه‌له‌ریدر. دوقتور ایلته‌ر. استانبول.

* * *

کوسته‌نجه‌ده غاسپرالی اسماعیل بیك کونی

23 نیسانده «ترجمان» غازیتاسینگ چیقاریلماغا باشلادیغنگ 50 یله دولماسی مناسبتیله کوسته‌نجه‌ده ملی بر مسامره یاپیلمشدر. کوسته‌نجه‌نگ بویوك سینه‌مالارندان بریسی اولان (ره‌غال)ه بوتون دوبریجا قصبه‌لارندان وه بر چوق کویله‌رنده‌ن گه‌له‌ن منور، کویلی، کنج اختیارله دولمشدی. بو تاریخی کونه گه‌له‌نله‌رڭ ساییسی ایکی بیگ بیشیوزی کیچیوردی. پازارجقدا چیقان «امل مجموعه‌سی»نگ مدیری قیمتلی قارداشلاریمزدان مستجب فاضل بیگگ تکلیفیله مجلس ریاستنه کوسته‌نجه اسلام جماعتی رئیسی سابق مبعوثله‌رده‌ن آووقات سالم عبدالحکیم افندی رئیس سه‌چیلمشدر. دوبریجا منور-له‌رینگ برله‌شمه‌سنده وه خلقمزڭ ملی قایغیلارینگ حلنده مهم خدمتله‌ری دوقونمش اولان سالم افندی غاسپرالی اسماعیل بیك حقنده قونفرانس ویرمه‌گه گه‌لمش اولان قریملی جعفر سید احمد بیگی مجلس وه خلقمز نامنه سلاملایاراق مجلسنگ هیجانلی آلقیش-لاری آراسندا کندیسنه سوز ویرمشدر.

اسماعیل بیگگ حیاتی، اثرله‌ری، سیاسی فکرله‌ری وه تورك-اسلام عالمنده یاپدیغی ایشله‌ری حقنده ایکی ساعتدان اوزون سوز

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

سویله‌یه‌ن جعفر بیگگ نطقی بویوك دقت وه علاقه ایله دیگله‌نمشدر.
اسماعیل بیگگ 1881 ده نشر ایتدیکی (طونغوج)دان باشلایاراق 1914 ده واقع ارتحالنه قادار غازیتاجیلق حیاتی وه 1883 ده نشر ایتدیکی «روسیه مسلمانلری» اثریله «دار الراحت مسلمانلری»، «فرنکستان مکتوبلری»، «کون دوغدی» حکایه‌سی، «آق گل دسته‌سی»، «آوروپا مدنیتنه بر نظر موازنه»، «تورکستان عاللری» الخ... اثرله‌رنده‌کی مهم فکرله‌رنده‌ن بعضیله‌ری ایضاح ایدیلمش کندیسینگ تاریخی دستوری اولان (دیلده، فکرده، ایشده برلك) شعاری اطرافلی اولاراق تحلیل اولونمشدر. تورك قبیله‌رینگ هه‌پسینگ تورك ملتنه منسوب اولدیغی وه دیلمزك ساده‌له‌شدیریلمه‌سی لزومی اسماعیل بیگگ (طونغوج)دان باشلایاراق حیاتینگ سوگنه قادار مدافعه ایتدیکی أڭ مهم اساسله‌ری بر طرفدان قریمده‌ن چین تورکستانی‌یه دیگر طرفدان‌دا بالقانلارا قادار اوقونان «ترجمان» کندی ساده دیلیله اولدوقجا بو ایشه موفق اولمشدی. اسماعیل بیگگ «غفلت صحراسنده سه‌ریلوب قالمش اولان ملتمزی آیاغا تورغوزماق» اوچون مراجعت ایتدیکی ایکنجی بر اساسی غازیتا وه مطبوعاتدان سوگرا «مکتب»دی. «اصول جدید» دیدیکله‌ری مکتب آگیلیر آگیلماز اسماعیل بیگگ عقله گه‌لمه‌مه‌سی قابل ده‌گیلدر. مکتبله‌ریمزك اصلاحنه‌ده اسماعیل بیك 1883 ده قریمده باغچاسرایده قایتماز آغا محله‌سنده آچدیغی برنجی یه‌گی مکتبله باشلامشدی.

بو مکتبگ الفباسینی کندیسی یازدیغی کبی ایلك معلمی اولان بکر امکدار مرحومی‌ده کندیسی یتیشدیرمشدی. مدرسه‌مزك اصلا-حنده‌ده تجدد طرفداری علمایی بالخاصه قازاندا عالم جان بارودی، قریمده حبیب‌الله افندیله‌ری أڭ چوق تشویق وه مدافعه ایده‌ن اسماعیل بیك اولمشدی. اسماعیل بیگگ مهم ایشله‌رنده‌ن بریسی‌ده اجتماعی تساندی تأمین وه بالخاصه یوقسول چوجوقلاریمزی غیمنا-زیالاردا وه دارالفنونلاردا اوقوتا بیلمه‌گه یاردیم ایچین جمعیت

خیریه‌له‌ر آچیلماسی فکرینی ایله‌ری سوره‌رك بو خصوصده اسلام دنیاسینگ‌کیری قالماسی وه بونگ سببله‌ری مسئله‌سی اسماعیل بیگی 1890 ده «ترجمان»ده نشر ایتدیکی «نه دیملی ؟» مقاله‌سیله باشلامش وه بو مسئله ایله‌ده أولومنه قادار اوغراشمشدر. بو مسئله‌یی توضیح وه بوتون مسلمانلارك تجدده وه غرب مدنیتنه قولایلقله‌کیره بیلمه‌له‌رینی تأمین اوچون اسماعیل بیك 1907 ده مصرده قونتینه‌نتال اوته‌لنده توپلادیغی اوچیوزی متجاوز منوره بر مسلمان قونغره‌سی توپلانماسی لزومینی ایضاحه چالیشمشدی.

هندستانی یاقیندان تدقیق مقصدیله 1910 ده اورایا کیتمیش وه بومبای‌دا ایلك اصول جدید مکتبینی آچمیشدی. تورکیایی سیاسی مدافعه یولندا وه تورکیانگ مدنی یوله کیرمه‌سینی تشویقده‌ده اسما-عیل بیك روس حکومتینگ بوتون دشمنلغنه رغماً سارسیلمادان حیاتینگ سوگنه قادار متانتله یورومشدر.

اسماعیل بیك یالگز غازیتاسی، نشریاتی وه مخابراتیله ده‌گیل تورك‌اسلام دنیاسنده بالخاصه روسیه تورکله‌رینگ مهم مرکزله‌رنده بر چوق سیاحتلار یاپاراق مدنی اصلاحات جریانینی قوتلندیرمه‌گه چالیشمشدر.

جعفر بیك قونفرانسندان سوگرا وارشووا، استانبول وه سائر محلله‌رده‌ن آذربایجان، ایدیل‌اورال، شمالی قافقاسیا وه تورکستان کبی تورك‌اسلام ملی تشکیلاتلاریله خصوصی اهمیتلی شخصیتله‌رده‌ن کورجی، اوقراینالی آرقاداشلاریمز وه «پرومه‌ته» برلگی نامندان کونده‌ریلمش یکرمی‌یی متجاوز تلغرافی آلقیشلار آراسندا اوقومش وه تورکیه جمهور رئیسی اولو غازی ایله عصمت پاشا حضرتله‌رینه وه رومانیا قراللیه باش وکیلنه مجلس نامنه تلغرافلار کونده‌ریلمه‌سی متفقاً هیجانلی آلقیشلار آراسندا قبول ایدیله‌رك مسامره‌نگ قونفرانس قسمنه نهایت ویریلمشدر.

بونی متعاقب دوبریجا کنجله‌ری ملی دانسلاری، بالخاصه

زیبه‌ك اویونی موفقیتله اوینامشلار وه خورله ملی هوالاری سویله‌
مشله‌ر وه مجلس طرفندان جوشقونلقله آلقیشلانمشلاردر. اوندان
سوگرا بوتون تورك لهجه‌له‌رنده اسماعیل بیك مرحوم حقنده‌یازیلمش
شعرله‌ر بویوك قدرت وه هیجانله مختلف کنجله‌ریمز طرفندان او‌
قونمشدر. بونی متعاقب دوبریجانڭ عذابلار کوینده‌ن ایکی کوز‌
نده‌ن محروم یونس افندی باشدان باشا قریم یورد آجیسینڭ فریادی
اولان ایکی شعرینی مجلسڭ بویوك قسمنڭ کوز یاشلاری
آراسندا اوقودی. مسامره‌ده‌ن سوگرا جعفر بیك شرفینه 100
کشیلك بر بانکه‌ت ویریلمش. کیره‌ك بوراده وه کیره کسه «دوبریجا
مدرسه مأذونین جمعیتی»نڭ ییلليق عمومی اجتماعنده نطقلار سویله‌
نه‌رەك بو تاریخی کون بتیریلمشدر. رومه‌ن مطبوعاتندان کوسته‌نجه‌ده
چیقان “Pressa„ غازیتاسی 26، 27 نیسان تاریخلی نسخه‌لارندا
ایکی مقاله نشر ایده‌رەك اسماعیل بیگڭ رسمینی باساراق بو بویوك
ملی کونڭ اهمیتنده‌ن تقدیرله بحث ایتمشدر. بکرشده چیقان
“Curentul„ وه “Demineata„ غازیتالاری‌دا 28 نیسان تاریخلي
نسخه‌لارندا بوکونه دائر مقاله‌له‌ر نشر ایتمشله‌ر وه دوبریجادا بویله
ملی بر کونڭ برنجی دفعه یاشادیغینی قید ایتمشله‌ردر.

جعفر بیك کوسته‌نجه‌ده‌ن عزیمتنده‌ن اول کوسته‌نجه والیسیله
پولیس مدیرینه تشکرده بولونمش وه‌کندیله‌ری بو ملی وه مدنی
آدیمیمزی تبریك ایتمشله‌ر وه بو یولدا هه‌ر زمان تشویق اکوره‌
جه‌گیمزی بیلدیرمشله‌ردر.

* * *

ساویت روسیه‌سنده

I — ساویت روسیه‌سینڭ تیشقی وضعیتی په‌ك اوگغایسز بر حالغا
کیره یاتیر. برنچی سیرادا ساویت روسیه‌سیله مانجوکو آراسنداغی
جانجالنی قید ایتمه‌ك ایستیمز. بو جانجال بولشه‌ویکله‌رنڭ شمالی

مانجوریا (شرقی ختای) تیمر یولیغا قاراشلی 102 لوقوموتیف
(پاراووز)نی ، 990 پاسساژیر وه 4000 یوك واغونلارینی مانجوریا
چیگه‌ره‌سنده‌ن چیقاریب ترانس‌بایقال وه اوسسوری تیمریوللارینا آلوب
کیتوله‌ری ایله باشلاندی. مانجوکو حکومتی بو نه‌رسه‌له‌رنڭ بارچا‌
سینڭ قایتاریب بیریلیشینی طلب قیلدی. بولشه‌ویکله‌ر چارلق روسیه‌
سی تامانیدان وجودگه کتیریلگه‌ن («چارلق میراثی!») بو مانجوریا
تیمر یولینی روسیه‌نڭ خصوصی ملکی ساناب مانجوکو حکومتینڭ
بو طلبینی اورونغا کتیریشده‌ن باش تارتماقدادرلار. مانجوکو حکو‌
متی په‌ك حقلی اولاراق وه بولشه‌ویکله‌رنڭ اوزله‌ری طرفندان
اعلان قیلنغان پرینسیپله‌رگه تمامیله اویغون بر صورتده ، یه‌گی ملی
مانجوکو حکومتینڭ چار روسیه‌سی تامانیدان کوچسز ختای حکو‌
متیگه کوچله‌ب قبول ایتدیریلگه‌ن «غیر مساوی معاهده‌له‌ر» حکمینی
تانیمایدرغانلغینی بیلدیریب بولشه‌ویکله‌رنڭ مانجوریا تیمر یولی
اوستونداگی حرکتینی توختاتوب قویدی. ساویت حکومتی 1929
نچی ییلدا بوندان داها اهمیتسز جانجال یوزنده‌ن ختای حکومتیگه
قارشی اوروش باشلاغان ایدی. ایندی ایسه بولشه‌ویکله‌ر مانجوکو
ایله قوراللی توقناشودان قورقماقدالار؛ چونکه مانجوکونڭ
آرقاسندا کوچلی یاپونیا توراد‌ر. بوتون آوروپا مطبوعاتی — اوگی‌
دا سولی‌دا — ساویت روسیه ایله یاپونیا آراسندا بر محاربه بولمای
قالمایدرغانلغینی بیلدیرمه‌کده‌در.

بولشه‌ویکله‌ر بو وضعیتده‌ن قورقوب غربدا سوڭ درجه صلح‌
پرور بولا باشلادیلار وه هه‌ر تامانغا قورقو ایله باقوب تورادرلار.
اینگلیز مهندسله‌رینڭ محاکمه‌سی یوزنده‌ن چیقاریلغان‌حکم‌بوکونکی
احوال ایچین سوڭ درجه بارز بر علامت‌در. اقتصادی جاسوسلق وه
زیانچیلق بله‌ن عیبلانغان 6 اینگلیز مهندسی په‌ك ینگیل بو صورتده
چیقدیلار: اونلاردان یالغز ایکیسی (2 وه 3 ییللق قاماق بله‌ن) جزا‌
لاندیلار. حالبوکه بوندای محاکمه‌لرده ساویت محکمه‌سی هه‌ر

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

زمان أولوم جزاسيگه حكم ايتەر ايدى. موسقوا حاكملارى بو دفعه قورقديلار. اوز تبعەلەرى اوستندەن بولغان بو محاكمەگه جواب اولاراق اينگلتەره حكومتى بولشەويكلەرله يەگى تجارت معاهدەسى باغلاش توغروسندا يوروتوب تورغان مذاكرەلەرينى توقتاتدى وە روسيەدەن بعضى ماللارنگ كيرتيليشينى ياساق قيلدى. بو تدبير بولشەويكلەرنگ تيشقى سوداسيغا پەك آغير تأثير ايتەبيلەجەك وە ساويت روسيەگه ميليونلارچا ضرر كتيره بيلەجەك بر استعداددادر.

اينگليز مهندسلەرينگ محاكمه قيلينووى بولشەويكلەرگه باشقا بر جهتدەن‌ده ضرر بيردى. سوڭ وقتلاردا، يەگى آمريقا جمهور رئيسى روزوەلت‌نگ حكومت باشيغا كيلووى سوڭندا ساويت حكومتينگ آمريقا تامانيدان رسمى صورتده تانيلماسى حقندا سويلەنه باشلانغان ايدى. حتى بولشەويكلەر بو خصوصده أمين ايديلەر. ايندى، اينگليز مهندسلەرينگ محاكمەسندەن سوڭ آمريقانگ ساويت حكومتينى تانيماق مسئلەسى نامعلوم اوزون بر وقت اوچون اورتادان كوتەريلدى.

آلمانيادا ناسيونال-سوسياليست هيتلەر حكومتينگ ايش باشيغا كيليشى كوب آداملارچا آلمانيا ايله ساويت حكومتى آراسينگ بوزولووى باشلانغيچى بولوب كوروندى. هيتلەر حكومتى تامانيدان يالغز بولشەويكلەرنگ ايمەس، عموميتله مارقسيستلارنگ امانسز بر صورتده تعقيب ايتليشى، نورمال منطق بوينچا، مناسبتنى شونداى بر بوزولوشغا كتيريب چيقارمالى ايدى. لاكن بو حال واقع بولمادى. هيتلەر حكومتينگ يهوديلارنى تعقيب سياستى هەم آوروپادا هەم آمريقادا آلمانياغا قارشى منفى بر وضعيت ياراتدى. وەرساى معاهدەنامەسينگ بعض مادەلەرينى لغو ايتمەك، بعضى مادەلەرينى‌ده آلمانيا فائدەسيگه اولاراق ينگگيللەشترمەك صورتيله اوزگەرتيلمەسينگ بر قانچا طرفدارلارى ايندى اوز نقطهٔ نظرلارينى دەگيشديرمشلەردر. آلمانيانگ بولشەويك روسيەسيگه قارشى احتياطلى تاورانماسينگ سببلەر-

ندەن برى‌دە مەنه شو تيشقى وضعيتنگ آلمانيا اوچون بونداى اوڭغايسز بر صورتده انكشاف ايته ياتقانلغى بولسا كيرەك. بولشەويكلەرنگ آلمانيا بيلەن بوزوشماق احتمالندان كيلگەن قورقولارى آرتق كيچدى. آلمانيا مطبوعاتينگ سوڭ زمانلاردا هيتلەر حكومتينگ ساويت روسيەسيله آلمانيا آراسندا ايندیگه قادار دوام ايتب كيلگەن دوستلق مناسباتنى اوزگەرتمەك فكرنده ايمەس ايكەنلگى حقنداغى بياناتى موسقوا بولشەويكلەرينى خيلى تينچيتدى. بونگله برابر، ايرتەگى كون اوچون كوبدە أمين بولماغان بولشەويكلەر لەهستانله ياقينلاشماق يولى بيلەن اوزلەرى اوچون امنيت تدارك ايتمەكچى بولادرلار. موسقوا حكومتينگ لەهستانگه قاراشى سوڭ وقتلاردا كوب خصوصلاردا ياخشيلقغا تابا اوزگەرمشدر.

ساويت حكومتينگ كيچيك آنتانتا يعنى چەخوسلوواقيا، يوگوسلاويا وە رومانيا دولتلەريگه قاراشى‌دا كوب اوزگەرمشدر. بو وقتقا قادار بولشەويكلەر كيچيك آنتانتانگ قورولوشينى‌دا ساويت روسيەگه هجوم ايتمەك مقصديله مخصوص اويلانغان دوشمنانه بر حركت ديب سانار ايديلەر. ايندى موسقوانگ اوزى بو كيچيك آنتانتا بيلەن ياقينلاشو يولينى ايزلەمەكده وە غازيتا خبرلاريغا قاراغاندا، ساويت حكومتى تشبثى بيلەن كيچيك آنتانتا اعضاسى بولغان دولتلەر ايله موسقوا آراسندا بربريگه هجوم ايتمەسلك وە رسماً تانيماق توغروسندا مذاكرەلەر يوروتولمەكدەدر.

قوشومچا اولاراق شونى‌دە سويلەمەك آرتقچا بولماسا كيرەك: آلمانيا ايله ساويت روسيه آراسنداغى ديپلوماتيك دوستلقنگ باش سببى، بو ايكى دولتنگ‌دە وەرساى معاهدەنامەسيغا دوشمان بولغانلغى ايدى. آلمانيا وەرساى معاهدەنامەسينگ يالغز اوننگ اوزينى گنه علاقەدار ايتكەن مادەلەرينگ اوزگەرتيلمەسينى ايستەديگى حالدا بولشەويكلەر، طبيعتيله، ايندیگى آوروپا وە قسماً بوتون دونيا وضعيتينگ اساسى ديب بيلديكلەرى بو معاهدەنگ بوتونلاى يوق

قیلینووینی ایسته‌رله‌ر ایدی. وه‌رسای معاهده‌نامه‌سینگ بوتون قالووینگ باش مدافعه‌چیلاری فرانسه، له‌هستان وه کیچیك آنتانتا (چه‌خوسلوواقیا، یوگوسلاویا، رومانیا) دولتله‌ریدر. ساویت حکومتینگ قاندای قیینلق ایچینده ایکه‌نلگینی سز اونگ بو قادار دوشمانلق به‌سله‌دیگی وه‌رسای معاهده‌سینگ مدافعلاری بله‌ن یاقینلاشو یولینی ایزله‌مه‌سنده‌ن وه اونلارنگ دوستلغینی تأمین ایتمه‌سنده‌ن تخمین ایته بیلرسز...

II — اگر ساویت روسیه‌سینگ ایچکی وضعیتی بولشه‌ویکله‌ر اوچون ایگ بویوك قورقو توغدورا یاتقان بولماسایدی، اونلار بو درجه صلحپرور بولماسلار وه اوزله‌رینگ ایگ منفور دوشمانلاری دیب سانادیقلاری دولتله‌ر بله‌ن بوندای چوچوك تیل بله‌ن سویله‌شمه‌سله‌ر ایدی. آوروپا مطبوعاتندا، آینقسا ساویت روسیه‌ده‌گی احوال بیله‌ن داها یاخشی تانیش بولغان آلمان مطبوعاتندا ساویت روسیه‌سینگ حدده‌ن تاشقاری قیینلقلاری توغروسندا بارغان ساری کوبره‌ك وه تیز-تیز خبرلار یازیلماقدادر. او ییرده‌کی آچلقدان ایسه همه یازایاتر. قیزیل قوشون ایچنده‌گی قاریشیقلقلار حقندادا خبرلار کورونمه‌کده. ساویت غازیتالارینگ اوزنده‌ده اطراف غیری‌روس أولکه‌له‌رده‌گی «ملتچیلك» علامتله‌رنده‌ن کوبره‌ك یازیلماقدادر. آینقسا تورکستانداغی «ملتچیلك»ده‌ن کوب یازماقدالار.

«یاش تورکستان»دا یازدیغمزکه‌بی، ساویت حکومتی تامانیدان یالغز بعضی بویوك شهرله‌رده‌گنه تطبیق ایتلگه‌ن پاسپورت سیسته‌می ایندی بوتون ساویت اتفاقی اوچون تشمیل ایتلمشدر.

موسقوا «ایزوه‌ستیه»سینگ خبر بیریشیگه قاراغاندا، پاسپورت سیسته‌می بوتون شهرله‌رنگ ایشچی شهرچه‌له‌رینگ، رایون مرکزله‌رینگ بوتون اهالیسی اوچون برده بوتون بنالاردا، مؤسسه‌له‌رده، ترانسپورتدا (نقلیاتدا)، ساوخوزلاردا، تراقتور ایستاسیونی بولغان اهالیلی یرله‌رده وه ساویت اتفاقینگ غربی-آوروپا چیگه‌ره ساحه‌له‌رینگ 100 کیلومترلغنداغی مسکون ییرله‌رده تطبیق ایتله‌چه‌کدر. پاسپورت آلیش حقندان محروم کشیله‌ر ساویت اتفاقینگ 25 شهرنده (بونلارنگ ایچینده برگنه‌ده تورکستان شهری یوق)، روسیه ایله غربی-آوروپا چیگه‌ره‌سینگ 100 کیلومه‌ترلغندا، موسقوادا، په‌ته‌رسبورغدا، خارقوفدا، موسقوا وه په‌ته‌رسبورغ توگه‌ره‌گنده 100 کیلومه‌ترلق ساحه‌ده، خارقوف توگه‌ره‌گنده 50 کیلومه‌ترلق ساحه ایچینده یاشاش حقندان‌دا محرومدرلار. تاریخده مثلی کورولمه‌گه‌ن بو تدبیرله‌رگه سبب اولاراق ساویت حکومتی اوزیگه دوشمان عنصرلار بیله‌ن کوره‌شمه‌ك لزومینی آلغا سورادر.

بوتون مملکت اهالیسینی «تازالاش»غا لزوم کورولوشنده‌ن بولشه‌ویك حاکمیتیگه دوشمان عنصرلارنگ حدده‌ن آرتق کوب ایکه‌نلگی آگلاشیلادر.

م.

تورکستاننك بوکونکی کورونوشله‌ری
(„IMAGES DU TURKESTAN“)

پاریسدا چیقادرغان «تاڭ» غازیتاسندا بو باشلق آستندا قلارا قاندیانی خانمنگ سلسله‌لی یازیلاری باسیلا باشلادی. یازیلار باسیلیب بیتکه‌نده‌ن سوگ بز او توغرودا تیوشلی مطالعه‌مزنی بیلدیره‌مز. حاضرچالق قاندیانی خانمنگ بوخارادا کورگه‌نله‌رنده‌ن بر ییرینی بو ییرده کتیره‌مز («تاڭ» غازیتاسینگ 3 نچی مای، 26.181 نچی سانی)

« .... بوخارانگ مسجدله‌ری یاپیلغان؛ مدرسه‌له‌ری بوزولغان؛ عالملاری أولوب بیتکه‌ن... بوخارادا انسانغا ئیڭ کیره‌کلی نه‌رسه‌له‌ر تاپیلمایدر. بوتون شهر تیله‌نچیلکده... ئوزبه‌کستاننگ ایك بویوك بازارلارندان سانالغان بوخارا بازاری تورتده‌ن اوچ نسبتنده بوم بوش یاتادر... بوخارانگ اوزنده شهرتی بوتون دونیانی قاپلاغان بوخارا گیله‌مینی ساتب آلیش ممکن ایمه‌ش... ذاتاً په‌ك قناعتکار اوزبه‌کله‌ر (بوخار اخلقی) ایسه آچلق بلاسی ایچینده‌درله‌ر.

قاآن — یه‌ڭی بوخارا — ایستاسیونی فجیع بر منظره عرض ایته‌در. بو ییرده بویوك قاچقینلار توده‌سی ییغیلمشدر. ایستاسیون په‌ررونندا،

ئەۋلاد گۆرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

حولیسنده، دیوارلارتیگنده، برتولالاردا، خلاصه هر ییرده تودەلەب قاچقینلار یاتاقدادرلار. اوست-باشلاری ییریق، ییرتیق، آچلقدان بەگزلەری سولوق، ساووقدان قاقشاغان بو قاچقینلار کوپ کونلەردەن بەری بو ییردەدرلەر. اونلار بر تورلو انسان تاشلانتیسی حالیغا کیلمشلەردر. اونلار اوچون هیچ کیم قایغیرمایدر. اونلار آرتق فائدەسز بر کومه بولوب قالمشلاردر.»

بو کیمسه گه کیرەك بولماغان، انسان تاشلانتیسیغا ئەیلەنگەن، آچ، یالانغاچ قاچقینلار کیمدرلەر؟

قلارا قاندیانی خانمنگ توبەندەگی سطرلاردان اونلارنگ بزنگ تورکستانلیلار ایکەنلگینی کوروسز.

قاندیانی خانم یازادر:

— بو ییردە کوزگە ایلیشکەن بر نیچە روسلارنگ بارچاسیدا یاخشی کیینگەن، تویوب ییب-ایچکەندر، چونکه بو روسلارنگ کوپی حکومت آداملاریدر. اونلار شهر أدارەسینگ خدمتچیلەری، تورلو مؤسسەلەرنگ مدیرلەری. گ.پ.او. مأمورلەری وە باشقالاردر.»

ایندیگی ساویت تورکستانینگ قلارا قاندیانی خانمنگ مدقق نظرلاریغا چارپقان کورونوشلەرندەن بری، دیمەك، مەنە بوندایدر: آچلقدان أوله یاتقان تورکستانلیلار وە توق قارینلی، یوزدەن مای چیقغان سیمز روسلار. ترجمەچی: چاغاتای

شرقی تورکستاندا

آلمانیا غازیتالارینگ ایشانچلی منبعلەردەن آلوب باسقان خبرلەریگە کورە شرقی تورکستاندا مسلمان اهالینگ قتای حکومتیگە قارشی باشلاغان قوزغالیشی کون اوتکەن ساری جدی بر توس آلماقدادر. قوراللی قوزغالانچیلار شرقی تورکستاننگ مهم ییرلەرینی اشغال ایتب، قتای مأمورلەرینی قاماقغا آلمشلاردر. قتای حاکمیتی شرقی تورکستاندا بوتونلای ییقیتیلماق اوزرەدر. شرقی

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

تورکستان والیسی مملکتندە یوز بیرگەن مسلمانلار قوزغالانینی باستراجاق ییتەرلك عسکری کوچکە ایگە بولماغانیدان نانکینگە مراجعت ایتمش وە او ییردەن عسکری کوچ سورامشدر.

توکیودان بیریلگەن بر خبردە اورومچی شهرینگدە قوزغالانچی مسلمانلار تاماندان آلنغانلغی بیلدیریلمەکدەدر. شهر قوزغالانچیلار تاماندان آلینرکەن یوزدەن آرتق قتای أولمش وە یارالانمشدر. („Angriff“ 26. IV. 33.)

قوزغالانچی مسلمانلار حرکتی شرقی تورکستاننگ شمال هەم جنوب چیگەرەلەریگەچە یاییلمشدر. موغولستان وە تیبەت اسلاملەری شرقی تورکستان مسلمانلارینگ قتای حکومتیگە قارشی قوزغالیشینی یاخشی قارشیلامشلار. („Köln. Volkszeit.“ 10. V. 33.)

قوزغالانچی مسلمانلار هدفینگ شرقی تورکستاندا قتای حاکمیتینی قولاتاراق وضعیتگە بوتونلای حاکم بولوب «مستقل شرقی تورکستان اسلام دولتی» قورماق وە ایلك سیرادا تیبەت ایلە سیاسی، اقتصادی مناسبت باغلاماق بولغانلغی موسقوادا عصبیت توغدورمشدر. آلمان غازیتالاری موسقوا ساویت آگەنتوراسینگ تارقاتقان خبرندەن اقتباس ایتب، ساویت حکومتینگ شرقی تورکستاندا «بر ایمپەریالیست دولتنگ حمایەسیلە مانجوکو حکومتیگەاوخشاغان بر حکومت قوروب، بونیگلە ساویتلارغا قاتتغ ضربە بیرمەك پلانی بارلغندان» قورقوغا توشکەنلگینی یازماقدالار.

ایشانچلی منبعدەن اورگەنگەنیمزگە کورە ساویت حکومتی شرقی تورکستانداغی مسلمانلارنگ قتای حاکمیتیگە قارشی کوتەرگەن قوزغالانینی یاتیرماق ایشیگە یاردام ایتە باشلامشدر. شول سببلی ساویت حکومتی وقتیلە مانجوریادا آغیر موفقیتسزلقغا اوچراغانلقدان روسیەگە سیغینغان قتای گەنەرالی مانگ بر نیچە مینگ عسکرینی قوراللانتروب شرقی تورکستانغا جوناتمشدر. بونلارنگ قتای حاکمیتنی اوز اوستندان آتماقچی بولغان قوزغالانچی مسلمانلار بیلەن کورەشوب، اورومچیگە تامان ایلەریلەمەکدە بولغانلغی سویلەنمەکدەدر.

Yach Turkestan

Mai 1933 (Le jeune Turkestan) No. 42

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokāï-Oghly**

يوليمزغا توغرو كيلگه‌ن بوتون يازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بيتله‌رى آچيقدر. باسيلماغان يازولار قايتاريلماس.

آبونه شرطله‌رى :

ييللغى 4 دولار ، آلتى آيلغى $2\frac{1}{4}$ دولار ، اوچ آيلغى $1\frac{1}{2}$ دولار

باشقارمادان: عبدالله بطال بيك تاماندان آنقارا خلق ئه‌ونده — 3. IV. ده — «فين ايلى وه فين ديلى» حقنده بيريلگه‌ن قونفرانسنگ كتابچا شكلنده باسيليب چيققان نسخه‌سى باشقارمامزغا كيلدى.

توركستان خريطه‌سى

استانبولداغى «توركستان تورك گه‌نچله‌ر برلگى»

قارت-پوستال شكلنده، 13 X 18 بويوكلگنده، تورت توسلو توركچه بر توركستان خريطه‌سى چيقارمشدر. ده‌گه‌رى 10 غروشدر.

آدره‌س :
Türküstan Türk Gençler Birligi
Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40
Istanbul — Turquie

مجموعه‌مزگه تيیشلى هه‌ر تورلو يوللانمالار اوچون آدره‌س :

Moustapha Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France